

"שידורים מפלנטה אחרת"

משפט אייכמן, בן-גוריון וקול ישראל

אורה הרמן

להמשיך בהם, ומצאתי כי במשך ארבעת חודשי המשפט העיקרי שודרו ישירות רק 12 מתוך כשישים ישיבות של בית המשפט.⁶

"משפט היסטורי" או משפט פלילי

הממשלה התייחסה לענייני התקשורת במשפט כבר בישיבתה הראשונה שעסקה בהכנות לקראתו, כשבוע לאחר הודעת בן-גוריון בכנסת על לכידת אייכמן.⁷ בדיון התעוררה מחלוקת עקרונית – אם על המשפט להיות "משפט היסטורי",⁸ כפי שגרסו בן-גוריון וכמה משריו, לבין עמדתו הנחרצת של שר המשפטים פנחס רוזן, שפסק כי עליו להיות משפט פלילי שיתמקד אך ורק בנאשם אייכמן ולא בכל מה שעוללו הנאצים ליהודים בשואה. ממחלוקת עקרונית זו נבעו שאר המחלוקות בנוגע למשפט ובהן, בין השאר, אם לקיימו באולם הגדול של בנייני האומה, המכיל כ-3,000 מושבים, כפי שביקש בן-גוריון, בנימוק שיבואו כתבים זרים רבים מרחבי העולם, או באולם הקטן של בנייני האומה ובו רק 600 מושבים, כפי שדרשו בעיקר שר המשפטים וכמה שרים, ובהם משה דיין.⁹ בסופו של דבר נבחר אולם בית העם שעמד בבניינו, ובו היו כ-700 מושבים, לא די להכיל אפילו את הכתבים הזרים, שלא לדבר על האזרחים הרבים ובהם הניצולים, שביקשו לצפות בדיונים ולא זכו לכך. גם עובדה זו לא הפריעה לטענה כי הבחירה בבית העם היא הוכחה שמשפט אייכמן היה משפט ראווה.¹⁰

בן-גוריון צפה כי למשפט יהיה הד רחב בעולם, ו"יבואו עיתונאים גדולים מכל העולם לארץ". הוא ציין בישיבה כי השר רוזן צודק בעמדתו שעל המשפט להתנהל על פי כללי המשפט, אך הוסיף כי אינו יודע אם אפשר לדרוש מן העיתונים שלא יכתבו על המשפט לפני שהחל (תוך הפרת כלל הסוביידיצה). הוא הדגיש שיש להכין את המשפט כראוי ואין להיחפז, ו"צריך לא רק להסתגל לחוק, אלא להוכיח הצדק ההיסטורי". ראש הממשלה הציע להיפגש עם העיתונאים הזרים ולהסביר להם כי "לישראל יש זכות לשפוט אותו או אחרים, וכי בעניינים שקרו לנו לא נמסור לאחרים שישפטו אותו". בן-גוריון חשב כי מצא את נוסחת הפלא – המשפט יתנהל כחוק, אך גם יוכיח את הצדק ההיסטורי. אולם השר רוזן הבהיר לו כי אפשר לגולל את כל פרשת השואה רק "אם בית המשפט לא יאמר שאלה דברים לא רלוונטיים" והסביר כי בית המשפט יוכל להתנגד להעלאת עניינים שאינם נוגעים לנאשם ישירות. רוזן הציע פשרה –

משפט אייכמן היה לאירוע מכונן מבחינת יחסם של הישראלים לזהותם, לשואה ולניצולים, ואין חולק על עוצמת השפעתו על הזיכרון הקולקטיבי ועל הזהות הישראלית. המשורר והסופר חיים גורי, שסיקר את המשפט, כתב בתום חודש למשפט כי "איש מאתנו לא יצא מכאן דומה לעצמו".¹ המשפט היה לשם קוד לשואה בשיח הציבורי ובשיח ההיסטוריונים שנגע ללקחיה הפוליטיים והמוסריים. המסקנה המתבקשת, שהפכה עם הזמן לטענה מקובלת שאינה צריכה הוכחה,² הייתה כי המשפט ביום בידי בן-גוריון לצרכים פוליטיים ומניפולטיביים, וכי צפה את עוצמתו הפוטנציאלית של המשפט והכין את כל הכלים לכך – מלכידתו וחיטפתו של אייכמן בארגנטינה ועד להעמדתו למשפט ראווה בירושלים.³ חשוב לברר טענה זו משום שממנה נגזרה הטענה כי ישראל השתמשה בשואה וממשיכה לנצלה כדי להצדיק את הקמתה ואת העוולות שגרמה.

דרך טובה לבחון אם אמנם צפה הממשל של בן-גוריון את הפוטנציאל החינוכי והמגייס של המשפט, ואם תכנן לנצלו לצרכיו הפוליטיים, היא לבדוק אם השתמש בכלי התקשורת המרכזי אז – **קול ישראל**, שהיה כפוף למשרד ראש הממשלה – כדי להפיץ את לקחי המשפט לציבור הישראלי, ובעיקר לנוער.

"כעת התחוללה השואה"

עדויות הניצולים ששידר הרדיו זעזעו את הישראלים שהאזינו להן, והפכו את סיפור השואה למי שלא חוו אותה מסיפור מופשט לסיפורם האישי של המורדים בגטו ושל ניצולי אושוויץ. כל זה אירע בשידור רדיו שהגיע ישירות לכל בית, והפך את מקלט הרדיו ל"מדורת השבת". חיים גורי כתב בספרו **מול תא הזכוכית** כי "העדויות הן העובדות", וכי הן אילצו את מאזיניהן לוותר על ההפשטה וההכללה. לדברי גורי היו העדויות עיקר המשפט, והן שגרמו להבנה כי "כעת התחוללה השואה, ולא בכל תאריך אחר שבין השנים הן לבין תחילת המשפט".⁴ העדויות האישיות דווחו בעיתונים, בין השאר בטורו של גורי בעיתון **למרחב**, אולם בזיכרון בני התקופה נחרט בעיקר השידור הישיר של **קול ישראל**.

הרושם שהותירו שידורי הרדיו בזיכרונם של המאזינים היה כה עז, עד שרבים מהם זוכרים היום כי הדיונים הועברו בשידור ישיר מדי יום ביומו, ובמשך זמן רב.⁵ בדקתי כמה שידורים ישירים הועברו בפועל מבית העם, ומדוע לא נענה **קול ישראל** ללחץ הציבורי הגדול

קול ישראל לניהול מרכז ההסברה, ולמחליפו מונה חנוך גיבתון. העובדה שבקשותיו של זינדר לא זכו לתגובת מנהלי המשפט מתבררת ממכתב ששלח המנהל החדש גיבתון אל מנהל המשפט יקותיאל קרן.¹⁵ במכתב התלונן גיבתון כי כמה פגישות שקיים מנהל מחלקת הביצוע, נקדימון רוגל, עם קרן ועוזריו במחלקת הקשר של המשטרה, עוררו חשש כי הם אינם מבינים את הצורך בהסברה דוקומנטרית מלאה של מהלך המשפט על ידי קול ישראל ואינם רואים ברדיו חלק מן המבצע.

גיבתון גייס כמה נימוקים כדי לשכנע את מנהל המשפט קרן להיענות לבקשה. כקודמו זינדר העלה קודם כול את הנימוק ההיסטורי – ההקלטה דרושה בראש ובראשונה לשמירת נוסח מוקלט מלא של מהלך המשפט בגנוך המדינה. הוא הדגיש כי "זו תהיה אבידה שאינה חוזרת אם לא יישמר ברשות המדינה והעם היהודי מסמך קולי מעין זה". נימוקו שני היה הסיוע למערכת ההקלטה של יחידת המשפט, ובלשונו: "מערכת קול ישראל המקליטה ברציפות את מהלך המשפט, עשויה לסייע בכל עת למערכת ההקלטה שלכם המשרתת את יחידת רישום הפרוטוקולים, מתוך כך שהיא מאפשרת השוואה והשלמה". גיבתון הסביר כי אין זה רק אינטרס צר של קול ישראל מבחינת צורכי השידור, והדגיש כי מטעמים של "נאמנות לייעודנו [...] אין בדעתנו לוותר על האפשרות להקליט את מהלך המשפט לצורך הגנזך בנפרד מן הפעולה שתכליתה לשרת את תכניות קול ישראל".¹⁶

למרות נימוקיו הענייניים של גיבתון, המשיך מנהל המשפט קרן לדבוק בעמדתו כי ההקלטה הדוקומנטרית מיותרת. נימוקיו של קרן פורטו במכתב שכתב אליו טדי קולק, חודשיים לפני פתיחת משפט אייכמן.¹⁷ מהמכתב עולה כי קרן דחה את הפנייה של גיבתון בנימוק כי "הוידאו טיפף של חברת הטלביזיה 'קפיטל סיטיס' (Capital Cities) יכול למלא את הקול, וחבל על כן על ההוצאות".¹⁸

בשלב זה, קרוב לפתיחת המשפט, דחה קרן קצין המשטרה את כל הלחצים של גיבתון להקלטת דיוני המשפט על ידי קול ישראל ולא הועילו כל נימוקיו, היסטוריים, פרקטיים או כספיים. מנהל שירות השידור גילה גם הוא עקשנות, וניצל עניין שבו היה לו יתרון – הוא סירב לתחנותיו של קרן לשחרר שני עורכי חדשות, רפי סידור וגד לוי, לצורך התרגום הסימולטני במשפט. בין גיבתון לקרן התנהל משא ומתן ארוך בעניין, וגיבתון סירב לשחררם, לאחר שזיהה את פוטנציאל הלחץ שבידו. קרן פנה בייאוש למנכ"ל משרד ראש הממשלה וביקש מקולק להשפיע על מנהל שירות השידור, שיסכים להעמיד לשרות המשפט את שני העורכים.

המאבק בין קול ישראל לקרן על הקלטת המשפט הסתיים בניצחון הרדיו פחות מחודשיים לפני תחילת המשפט, רק משום שברגע האחרון התברר שלא תישמר הקלטה שלמה של המשפט. קולק ביקש, כמעט התחנן בפני קרן, לאפשר את הקלטת המשפט, לאחר שלחודתו התברר שבשל ההסכם המרושל שנחתם עם קפיטל סיטיס לא תישמר הקלטה קולית רצופה של הדיונים.¹⁹ קרן נענה בלית ברירה וכמי שכפאו שד, ואישר להקליט את המשפט הקלטה דוקומנטרית. במכתב בלתי מנומס אישר בלשון לקונית: "אם כי אני רואה את התועלת שתצמח מהקלטה זו, אני נענה לבקשתך והוראתי לאפשר את הדבר".²⁰ רק אז אישר גיבתון לשחרר את שני העורכים לצורכי התרגום במשפט.

במקום לגולל את כל פרשת השואה, "להביא עדויות בנואם הפתיחה או בנואם הסגירה, בצורה יותר חיה ומעניינת לנוער שלנו" – אך הדגיש כי העיקר הם המסמכים והזכיר כי "במשפט זה, כמו במשפט נירנברג, הדוקומנטציה חשובה מעל הכל".¹¹ בדיון גילו השרים מודעות לכוחה של התקשורת הזרה, והתייחסו לעיתונות הישראלית שהפרה את כללי הסוביידיצה וכתבה לפני שהחל המשפט על הנאשם אייכמן, אך לא הזכירו כלל את קול ישראל למרות היותו כלי התקשורת המרכזי אז.

המאבק על שידור המשפט

לו היה מדובר במשפט מבוים היה צפוי שממשלו של בן-גוריון ינצל את קול ישראל כדי להפיץ את לקחי המשפט, אך מנהלי הרדיו נאלצו לצאת למאבק עקשני כדי שיינתן להם להקליט את המשפט ולשדר מקצת הדיונים. הם לא שותפו בהכנות ורק ביוזמת הרדיו ובניגוד לדעת מנהלי המשפט שודרו שידורים ישירים של מקצת הישיבות מבית המשפט, ושידור קצר בערב של "יומן המשפט" בימי הדיונים. קול ישראל הביע את רצונו להקליט את המשפט ולשדר חלקים ממנו מיד עם היוודע דבר תפישתו של אייכמן. מול רצון זה, שגובה בלחץ ציבורי גדול, בין השאר במכתבי מאזינים לקול ישראל, עמדו אינטרסים מנוגדים – בעיקר של משרד המשפטים, של התביעה ושל המשטרה ומנהל המשפט מטעמה, קצין המשטרה ניצב יקותיאל קרן, שהיו מודאגים שמה תעלה הטענה כי זהו משפט ראווה ולכן התנגדו נחרצות להכנסת מיקרופונים או מצלמות לאולם המשפט.

יומיים לאחר הודעתו של בן-גוריון על הבאתו של אייכמן למשפט, ביקש מנהל הרדיו, צבי זינדר, משר המשפטים לאפשר לצוות מקול ישראל להסריט את כל מהלך המשפט מראשיתו עד סופו.¹² זינדר הסביר שהנהלת הרדיו רואה "ערך היסטורי רב להנצחת המשפט מעל גבי סרטים אשר יישמרו לדורות". נימוק נוסף לבקשה היה ש"מן הסרטים האלה אפשר לתמצת חלקים לשם שדור וכן גם להכנת תוכניות רפורטאז'ה ותוכניות דוקומנטריות בארץ ולחוץ לארץ".¹³

שר המשפטים לא שעה לפנייתו, אך זינדר לא הרפה ופנה שוב בעניין, הפעם לדוד לנדור, מנהל לשכת העיתונות הממשלתית. ממכתבו עולה כי לקול ישראל לא היה כל נציג בוועדה המיוחדת המטפלת בענייני משפט אייכמן. זינדר העלה במכתב את דרישות שירות השידור בכל הקשור לפרשת אייכמן, והזכיר את מכתבו לשר המשפטים לאפשר את הקלטת המשפט. הוא הוסיף כי "לפי דעתי זו חובה מס. 1 של קול ישראל לאוכלוסיה בארץ וכן גם חובה של הוועדה להתחשב בעובדה זו".¹⁴

מנהל קול ישראל היה ער ללחץ הציבורי ודרש כי נציג של הרדיו יציג את דרישותיו לפני הוועדה. הוא חזר על הבקשה להקליט את מהלך המשפט ונימק אותה בצורך "לאפשר לנו לתת באותו ערב תמצית מהמשפט, וחלקים רציניים מהמהלך עצמו". זהו רמז ראשון לכוונה לשדר את "יומן המשפט", ואפשר שנרמזה פה גם כוונה לשדר שידור ישיר מהמשפט. זינדר ביקש לאפשר לכתבי קול ישראל להיות נוכחים במשפט כדי שיוכלו לדווח על המתרחש לארץ ולחו"ל מדי שעה, במהדורות החדשות הרבות. לצורך ההקלטה ביקש להכניס מיקרופונים לאולם, ולהעביר מהם "קבלים" (הז'רגון המקצועי כבלים) לחדר שיוקצה לכתבים ולטכנאים של קול ישראל. בקשותיו של זינדר לא זכו לתגובה. בתוך זמן קצר הוא עבר או הועבר מניהול

מנהל המשפט קרן הקפיד על מראית העין של משפט פלילי לכל דבר, וסירב לאפשר את הצבת "מערכת הברזים" בתוך אולם המשפט. בעניין זה גברה דעתו של קרן והמערכת שבנה רוגל הוצבה בחדר התקשורת שמחוץ לאולם המשפט.

רוגל, שהיה גם כתב מגזין רדיו,²⁴ הסביר בכתבה במגזין כי "מערכת הברזים" תאפשר לכתבי רדיו זרים להקליט את מהלך המשפט כראות עיניהם. פתרון זה, הסביר, "תואם מצד אחד את עקרון הגישה החופשית לאינפורמציה, ומצד שני מונע הצבת יער של מיקרופונים באולם".²⁵ בכתבה מצוין כי תחנות זרות גילו עניין בהמצאה זו.

ההסבר שנתן רוגל ליתרונות המערכת שבנה, חושף את האילוצים שעמם התמודדו אנשי קול ישראל, בין השאר בשל יחסם השלילי של מנהלי המשפט, קרן ואנשי המשטרה, לסיקור התקשורת של המשפט, לעיתונות וליחסי הציבור.²⁶

המאבק על הזיכיון לשידורי טלוויזיה

בשל הטענה כי בן-גוריון ביקש להפיץ את לקחי המשפט לא רק בקרב הציבור בישראל, אלא גם ברחבי העולם – ללמד את יהודי התפוצות לקח ציוני, ולספר איך אומות העולם עמדו מנגד – צפוי היה כי ייעשה שימוש נרחב ברשתות הטלוויזיה והרדיו שהתחרו על הזיכיון לשדר את דיוני המשפט בעולם.

במאבק על הזיכיון להסרת דיוני המשפט ולשידורו על ידי רשתות הטלוויזיה היו מעורבים גורמים רבים בעלי אינטרסים שונים, חלקם סותרים. השחקנים הראשיים היו משרד המשפטים ומשרד המשטרה, שהיו למעשה ולהלכה מנהלי המשפט, ומשרד ראש הממשלה ומנהלו קולק, וכן אנשי משרד החוץ והשרה גולדה מאיר. גורם חשוב נוסף היה מנהל לשכת העיתונות הממשלתית לנדור ונציגיו, וכן מנהל מרכז ההסברה זינדר. בין כל הגורמים הממשלתיים התנהלו ויכוח בשאלה אם לאשר את הסרת המשפט ושידורו על ידי רשתות הטלוויזיה הזרות, ואיך יפורש העניין בחוץ לארץ אם יותר לצלם מבית המשפט. מול הגורמים הישראליים עמדו שלוש רשתות הטלוויזיה האמריקניות הגדולות, רשת BBC ושירות השידור האירופי, ורשתות טלוויזיה מצרפת ומיפן, שהתחרו על קבלת הזיכיון לשידור המשפט.

במאבק על הזיכיון השתתפו גם אנשי קולנוע וצילום בארץ והתחרות הגיעה עד לבית המשפט העליון. בסופו של מאבק מתיש התקבלה ההחלטה המזורה שבה חברה אמריקנית אלמונית, *Capital Cities*, זכתה במכרז. נציג של לשכת העיתונות חתם בניו יורק על הסכם לצילום המשפט בלי מכרז עם החברה, שאחד מעובדיה היה מילטון פרוכטמן, ישראלי לשעבר שהיה קרוב משפחה של שר המשפטים רוזן.²⁷ לאחר זמן, ומאוחר מדי, התברר כי על פי ההסכם אין מחובתה של קפיטל סיטיס לצלם את המשפט במלואו, ומטעמים טכניים אי אפשר היה להשתמש בסרטי ההקלטה שלה לצורך שידור קולי. מי שיצא נשכר מן הפיאסקו היה קול ישראל, שקיבל ברגע האחרון ממש רשות להקליט את הדיונים, שאותה ניצל גם כדי להעביר מקצת הדיונים בשידור ישיר מאולם בית העם. יש עניין לתאר את התגלגלותה של הפרשה לא רק משום שהיא מזכירה את סיפורי חלם, אלא בעיקר משום שהיא משקפת את התנהלות הממשל בפרשה ואת יחסו להסברה בחוץ לארץ ובארץ.

קול ישראל "ניצח" לאו דווקא משום שנימוקיו היו צודקים יותר או שהשפעתו על מקבלי ההחלטות הייתה גדולה יותר, אלא בשל הטיפול השלומיאלי בסיקור המשפט.

מערכת "ברזי השידור"

מערכת הברזים – פתרון טכני לבעיה עקרונית

לכאורה היה ניגוד אינטרסים בין מנהלי המשפט לבין אנשי קול ישראל בכל הנוגע לסיקור התקשורת. מנהלי המשפט התנגדו להכנסת מיקרופון או מצלמה לאולם המשפט מחשש שהמשפט יראה כ"משפט ראויה",²¹ ואנשי הרדיו ביקשו להכניס מיקרופונים לאולם כדי שלכתבים הזרים תהיה גישה ישירה ולא מצונזרת לדיונים. אולם למעשה לשני הצדדים היה אינטרס זהה: להוכיח כי אין זה משפט ראויה וכי לתקשורת יש גישה חופשית. מי שמצא את פתרון הקסם היה נקדימון רוגל, באמצעות רעיון טכני פשוט לכאורה אך מבריק.²² כדי להתגבר על התנגדותו הגורפת של מנהל המשפט קרן, בנה רוגל את "מערכת הברזים" שאפשרה לכתבים הזרים להתחבר דרכה למיקרופון אחד שהוצב בתוך האולם. קרן הסכים להכניס את המיקרופון, אך התעקש לא לאפשר למקם את "מערכת הברזים" עצמה בתוך אולם המשפט, והסכים למקמה רק באולם העבודה של הכתבים הזרים.²³ הוויכוח לא היה טכני גרידא, ולמרבה האירוניה העובדה כי לשני הצדדים היה עניין משותף היא שגרמה למחלוקת.

תאי הפיקוח וההקלטה

מרכז השידורים לחו"ל:
"מוצב הרדיויטלגרף הבינלאומי"

שלא ייחתם בינתיים חוזה עם חברה אחרת. כדי לחזק את טיעונו ציטט האגן את בן-גוריון שהצהיר כי המשפט יהיה "משפט בשביל ההיסטוריה", ולכן יהיה זה רק צודק שממשלת ישראל תאפשר לסיקור נאות למשפט באמצעות סדרת הכתבות שרשתו מתכוונת לשדר. האגן הוסיף כי מחיר ההפקה יעמוד על מיליון דולר, וכדי להשקיע סכום כזה מבקשת החברה להגיע בעוד מועד להסכמים ברורים על סידורי סיקור המשפט. הוא הודיע גם על נכונותו לבוא בכל עת לישראל לדון עם האחראים על נושא הסיקור במשפט.

תשובתה של השרה מאיר להאגן אינה מצויה בידו,³⁵ אך ברור כי בקשות רשת הטלוויזיה לא נענו, כמו גם פניותיהן של כל חברות הטלוויזיה האחרות מארצות הברית, מאירופה וממדינות אחרות. העובדה כי שרת החוץ התבקשה להתערב בסוגיית הזיכיון לסיקור טלוויזיוני מצביעה על חשיבות הנושא, ואף כי לא ידועה תשובתה להאגן סביר להניח כי הייתה מעוניינת לסייע בידו. הענקת זיכיון לסיקור המשפט לרשתות האמריקניות הגדולות הייתה אינטרס מובהק של משרד החוץ ושל העומדת בראשו מאיר, כדי שלא לפגוע ביחסי ישראל עם התקשורת האמריקנית.

בתכתובת מסועפת בין אנשי ההסברה במשרד החוץ לבין המעורבים בהכנות למשפט, ניכר מאמץ גדול של אנשי משרד החוץ להגן על האינטרסים שנראו להם חשובים בקשר למשפט, ובעיקר לקדם את ענייניו של רשתות הטלוויזיה הבינלאומיות, שביקשו לזכות במרכז להקלטת המשפט ושידורו. אלא שהמאמץ הזה לא נשא פרי, ועל כך מעידה התוצאה הסופית. לא מופרך להסיק, על כן, כי בקבלת ההחלטות בנושא הסיקור התקשורת של משפט אייכמן לא היה משקל רב למשרד החוץ ולאינטרסים שלו.

גם האירופים לחצו לקבל את הזיכיון. במכתב תשובה של מנהל הרדיו גיבתון למנהל איגוד השידור האירופי *E.B.U.* ד"ר ג'ילירון (Dr. C. Gillieron),³⁶ שהשתתף גם הוא במאמץ לקבלת הזיכיון, הודיע גיבתון כי מר פרוכטמן מקפיטל סיטיס מונה בידי הממשלה לצלם את כל דיוני המשפט לצורכי טלוויזיה וקולנוע. גיבתון הסביר למנכ"ל איגוד השידור האירופי כי העלה את בקשתו בפני האחראים לניהול המשפט,³⁷ אך זו נדחתה מכמה סיבות. גיבתון מנה אותן ותשובתו מבחירה את שיקולי האחראים להסברה במשפט. לדבריו הרשה בית המשפט להכניס רק צוות טלוויזיה אחד לאולם (של קפיטל סיטיס), וגם זה הושג בקושי רב ולאחר זמן ומאמצי שכנוע רבים. ההוראה הראשונה של משרד המשפטים הייתה לא להרשות הכנסת מצלמות בכלל, והוסיף כי לקול ישראל אין ציוד וכוח אדם לבצע זאת, ולכן הם אינם יכולים לעשות זאת כשליחי איגוד השידור האירופי. בשל שתי מגבלות אלה – האיסור להכניס מצלמות לאולם, והמגבלות של קול ישראל – הוחלט לתת את הזיכיון לצילום המשפט לחברה אחת, שכדברי גיבתון "אינה מעורבת בתחרות עם כל החברות הגדולות".³⁸

נימוק זה נשמע יותר כתירוץ ומסגיר את החששות שליוו את ההחלטה להעניק את הזיכיון לחברת קפיטל סיטיס. אפשר שמנהלי המשפט ומנהל לשכת העיתונות לנדור העניקו את הזיכיון לקפיטל סיטיס כדי שלא להסתבך במאבקים בין ענקי הטלוויזיה, בעיקר בארצות הברית. אולם סביר יותר כי הם חתמו על ההסכם עמה בזכותו קרבת המשפחה של איש החברה פרוכטמן לשר המשפטים.

גיבתון הסביר לג'ילירון כי קפיטל סיטיס קיבלה את סיקור המשפט כשליחת הממשלה וכשירות ציבורי, והתחייבה לספק

כבר בהכנות הראשונות לסיקור המשפט ניכר חוסר הניסיון בטיפול באירוע תקשורתי בסדר גודל כזה, בעל השלכות בין-לאומיות. בלשכת העיתונות, במרכז ההסברה והממונים על ההסברה במשרד החוץ ובלשכת ראש הממשלה מיקדו את טיפולם בכתבי חוץ וכמעט לא התייחסו לציבור בישראל.

שבועיים לאחר הודעת בן-גוריון בכנסת על לכידת אייכמן, כתב מנהל לשכת העיתונות לנדור למנכ"ל משרד ראש הממשלה קולק על "סידורים כלליים וסידורים לעיתונות בקשר למשפט אייכמן".²⁸ במכתב נזכר קול ישראל רק בסעיף אחד: "ג. עיתונות סידורי הקלטה ושידור (קול ישראל) בבית המשפט". המכתב עסק רובו ככולו בהכנות להסברה²⁹ וביחסי ציבור, והתרכז בדאגה לתקשורת הזרה. סעיף מיוחד הוקדש לתוכניות להפקת סרט וספר על אייכמן, לכידתו ומשפטו. הוחלט לזיזם הכנת "ספר יזום על ידנו".³⁰

בישיבה הוצע להפיק "סרט דוקומנטרי רשמי (יש להתחיל מייד!)",³¹ ולהחליט על שיתוף פעולה להפקת סרטים עלילתיים. שידור טלוויזיה הוזכר רק בנוגע להצעה לשדר מאולם המשפט למקומות סמוכים. קול ישראל היה שולי לגמרי ונזכר רק בעניין הסיוע שיגיש לכתבים הזרים הצפויים להגיע בהמוניהם.

כחצי שנה אחר כך כתב לנדור למיכאל ארנון, הנספח לענייני עיתונות בשגרירות ישראל בווינגטון,³² כי הוא מודאג מכך שרבים מעיתוני ארצות הברית החשובים לא נרשמו לסיקור המשפט. לנדור סבר שהסיבה לכך היא חוסר עניין של התקשורת האמריקנית במשפט, והציע מימון מוסף מיוחד של ג'רוזלם פוסט שיופץ בחו"ל. באותו יום שבו כתב לנדור לנספח העיתונות בווינגטון על דאגתו כי עיתונים אמריקניים לא נרשמו לסיקור המשפט, התחוללה בארצות הברית דרמה עזה סביב הסיקור הטלוויזיוני של המשפט. שבתאי רוזן, היועץ המשפטי של משרד המשפטים, הודיע למנכ"ל משרד החוץ, חיים יחיל, כי נציג לשכת העיתונות הממשלתית, דוד אלדן, בא לניו יורק לחתום על החוזה עם קפיטל סיטיס, והציע ליחיל כי לפני חתימת ההסכם תשקול הממשלה באופן יסודי אם להסכים עקרונית לשידורי טלוויזיה מן המשפט. שבתאי רוזן סיכם את דעת משרד המשפטים, התביעה, רשויות המשפט והמשטרה, והזהיר כי הסנגוריה תעשה הכול כדי להטיל דופי במשפט, והסרת המשפט "תיתן לה בחינם ביסוס לטענתה שכל העניין הוא תעמולתי גרידא ואין המשפט משפט צדק".³³

בעוד היועץ המשפטי של משרד המשפטים, רוזן, קורא לממשלה לשקול שוב אם להרשות צילום מבית המשפט, השמועה כי ממשלת ישראל עומדת לחתום על הסכם עם חברת קפיטל סיטיס כבר עשתה לה כנפיים. המפיק הראשי של חדשות *NBC*, צ'ט האגן, מיהר לכתוב לשרת החוץ גולדה מאיר,³⁴ בהמשך לשיחת טלפון שניהל עמה באותו בוקר, ופירט את הצעת רשת *NBC* לסיקור רדיו וטלוויזיה למשפט אייכמן. האגן הציע סדרת דיווחים מיוחדים מבית המשפט, וביקש רשות לצלם במצלמת וידאו טייפ נידת לצורך צילומים שיועברו בו ביום וישודרו בארצות הברית. המפיק האמריקני היה מודע לרגישויות הממשל הישראלי ולכן הבטיח, "כדי לא לפגוע בכבוד בית המשפט", לבנות תא צילום דומה לזה המוצב באולם העצרת באו"ם, שיאפשר צילום שקט. הוא ביקש גם לאפשר שידור ישיר ברשתות הרדיו בארצות הברית, מדי יום ביומו. האגן הבחיר כי לצורכי השידור *NBC* זקוקה לזמן התארגנות, וביקש משרת החוץ לדאוג

ביחסים עם ארצות הברית, ובוודאי ביחסי שגרירות ישראל שם עם התקשורת האמריקנית. במכתב מסווג ששלח הנספח לענייני עיתונות בשגרירות בושינגטון, מיכאל ארנון, למנכ"ל משרד החוץ בירושלים, יחיל (עם העתקים לקולק וללנדור), הוא דיווח על התגובות הזועמות של החברות האמריקניות, ותיאר את הלחצים שהופעלו עליו:

העובדה כי לרגל צורת מו"מ בלתי מוצלחת ובלתי מתאימה מצד מר מ. פרוכטמן, נציג "קפיטל סיטיס", נתקלנו בתרעומות עמוקות ורציניות מצד הנהלת הרשתות והיה חשש להתפוצצות מוחלטת. אנשי CBS הבריכו בעניין זה במישרין למר קולק, והפעילו מספר אישים, כגון אדי וברורג ואחרים, ללחוץ עלינו. אנשי NBC קיימו המגע איתנו כאן, ובין השאר פנו גם אל השגריר אישית בבקשת התערבות. נוסף על כך הפעילו גם הם עשרות קשרים יהודיים ואחרים, במגמה ללחוץ עלינו, והגושא הפך לשיחת העיר גם בושינגטון וגם בניו יורק, כשהטלפון לא פסק מלצלצל ואישים שונים שואלים: מה עשיתם כדי להרגיז כל כך את NBC או CBS? במצב זה הייתה קיימת סכנה רצינית של ניתוק המגע בין הרשתות לבינינו, ואינני יודע אם אנתנו יכולים להרשות דבר כזה לעצמנו לטווח ארוך. ככלות הכול אנו תלויים בהן לא מעט גם חוץ מענייני אייכמן, ואין לתת לעניין זה – אם לא קיים לכך הכרח לא יגונה – לגרום לתוצאות כאלה.⁴⁴

ארנון כתב כי הרוגו הכללי הגיע עד כדי כך ששלוש הרשתות הגדולות חרגו ממנהגן ולמרות התחרות ביניהן עמדו לקיים ישיבה משותפת לדיון במצב, שאליה הוזמן גם הוא. הוא החליט לא לבוא לפגישה משום שלאחר שממשלת ישראל חתמה על הסכם עם חברת קפיטל סיטיס, עליה לכבד את תנאיו. עם זאת כתב שכדי להרגיע את הרוחות, וכתוצאה מהתערבותו, הסכים לבסוף נציג של הרשתות האמריקניות לנסוע לירושלים להתיעצות עם פרוכטמן. בהערת נ"ב הוסיף ארנון: "כדוגמא לבלבול ולהתרוצצות בעניין זה כאן, ראה נא העתק מכתב הרצ"ב אותו שלח אחד מעורכי החדשות הראשיים של NBC לגב' קומיי [אשת השגריר באו"ם] אליה הגיע לבסוף, כנראה מרוב ייאוש לאחר שלא הסתדר אתנו".⁴⁵

המאבק על סיקור המשפט הגיע, כפי שמעיד ארנון, עד למחזה אחרית הימים – סגני הנשיאים של שלוש הרשתות האמריקניות הגדולות שלחו יחד מברק בהול למנהל לשכת העיתונות לנדור.⁴⁶ סגני הנשיאים⁴⁷ הציעו כי קפיטל סיטיס תספק וידאו טייפ של המשפט במחירים מוזלים לכל המעוניין ודחקו בממשלה להסכים להכניס מצלמת טלוויזיה אחת לאולם שתשמש את ה"פול" של כל חברות הטלוויזיה, משום שהקלטת וידאו טייפ אינה מתאימה באיכותה ובאפשרות הפצתה ושידורה למי שמשתמש בסרטי צילום פילם בלבד. הם הבטיחו כי שימוש בצילום מתאים יבטיח שלא יהיו הפרעות ורעש מצלמות בתוך אולם המשפט. בסיום המברק הפצירו בכירי שלוש הרשתות בממשלת ישראל לשקול שוב את הצעתם, כדי להבטיח סיקור מלא של המשפט על ידי כל רשתות החדשות המעוניינות בכך ברחבי העולם. גם הצעה זו נפסלה, כמו הצעות קודמות.

איש משרד החוץ מיכאל ארנון לא הרפה וניסה להבהיר למנהל לשכת העיתונות ולכל המעורבים בענייני ההסברה והסיקור העיתונאי של המשפט את השלכות החמורות של ההסכם עם קפיטל סיטיס, ואת השלכות הטיפול בעיתונות הזרה בכלל, על ההסברה הישראלית בחו"ל. בשני מכתבים ששלח באותו יום ללנדור,⁴⁸ הציג ארנון את בעיות ההסברה בסיקור המשפט וניסה לשכנע את הנוגעים בדבר

לממשלה הקלטת וידאו טייפ מלאה של כל דיוני המשפט, ולתרום כל רוח שיהיה לה לצדקה. לא עלה בידי לברר אם קפיטל סיטיס אכן העבירה את רוחיה לצדקה, אך מאופן התנהלותה אני מטילה בכך ספק.³⁹ באשר להתחייבותה להסריט את כל דיוני המשפט גיבתון טעה או הוטעה, משום שהתחייבות כזו לא הייתה כלולה בהסכם המרושל שנחתם עמה (עובדה שהתבררה רק מאוחר יותר),⁴⁰ ולכן החברה לא צילמה אלא מקצת מן הדיונים. בשל כך לא נשאר צילום מלא של כל דיוני המשפט, ונותרו רק קטעים של מקצת מהעדויות במשפט. גיבתון הדגיש שכל האמור מכון רק לסיקור הטלוויזיוני. באשר לשידורי רדיו הבטיח שקול ישראל יספק את הנדרש לתחנות השידור החברות באיגוד השידור האירופי.

בסיום מכתבו הוא שב והתנצל והודה כי גם שירות השידור הישראלי אינו מאושר מן ההסדרים הנ"ל, אך לדבריו באילושים הקיימים – מגבלות קול ישראל והוראות בית המשפט – נראה כי הפתרון שמצאה לשכת העיתונות הממשלתית הוא הפתרון המעשי הטוב ביותר. גיבתון ידע מן הסתם את האמת המרה שהפתרון שנמצא היה רחוק מלהיות הטוב ביותר.

במאבק על הזיכיון התערבו גם יהודי אמריקה ומכתב ששלח ראובן פרנק מטעם ועד החירום הציוני אמריקני למיכאל קומיי, שגריר ישראל באו"ם, מדגים עד כמה היו יהודי ארצות הברית מודאגים מפרשת סיקור המשפט. פרנק הציג את הסתייגויותיהם של כמה אישים בתעשיית הטלוויזיה האמריקנית מהסדרי סיקור המשפט.⁴¹ הוא הדגיש כי לחברת קפיטל סיטיס אין כל ניסיון מוכח בפרויקט בסדר גודל כזה, וציטט את דברי נציגי קפיטל סיטיס שסיפרו לצ'ט האגן מ-NBC כי אין ברשותם ציוד מתאים, מצלמות או סרטי הקלטה, ובינתיים גם לא עשו דבר כדי להשיג את הציוד הנדרש. הם גם גילו להאגן שאינם בטוחים כי יצליחו לאסוף ולגייס צוות טכני מתאים למשימה. עניין זה, הדגיש פרנק, חמור אף יותר משום שציוד אפשר לרכוש, אך צוות מיומן הוא עניין מסובך הרבה יותר.

פרנק הציע פתרון הגיוני, על סמך ניסיונו המקצועי ותוך הבנת קשיי ממשלת ישראל: לתת את הזיכיון לסיקור המשפט ל"פול"⁴² של כל חברות הטלוויזיה המעוניינות, שתסדרנה ביניהן את כל עניני המימון וחלוקת הנטל הכספי. ה"פול" יכלול את שלוש חברות הטלוויזיה הגדולות בארצות הברית, NBC, CBS, ABC, האירופיות EuroVision, CBC, RTF, BBC, ועוד חברה או שתיים מיפן. ה"פול" יהיה אחראי לכל הסידורים הטכניים, להעברת השידור לכל החברות ולקשר עם ממשלת ישראל. השידור יועבר לנקודת שידור שתוצב מחוץ לאולם ותספק שידורים לכל התחנות השותפות להסדר ברחבי העולם, וכל חברה תוכל להשתמש בחומר על פי צרכיה. פרנק הסביר כי החלוקה השווה בין החברות מחייבת שצילומי טלוויזיה יצולמו ויערכו בישראל ומשם יופצו לפי שיקולי חברות. סידור זה עדיף על סרט טלוויזיה מוגמר וערוך שיופץ בעולם על ידי חברה אחת.⁴³ הצעתו של פרנק נרקמה עם האגן ואחרים בתעשיית הטלוויזיה האמריקנית, והייתה הגיונית, מעשית ומבוססת על ניסיון מקצועי ועל כללי ההוגנות האמריקניים.

"מה עשיתם כדי להרגיז כל כך את NBC או CBS?"

אנשי משרד החוץ לא היו מאושרים, בלשון המעטה, מההתפתחויות בפרשה וחששו כי דחיית חברות הטלוויזיה האמריקניות תפגע

ולחצים לא מבוטלים.⁵³ אילו מקצת האנרגיה והמאמץ שהוקדשו לשאלת חלוקת כרטיסי הכניסה לאולם היו מוקדשים לסוגיית הסיקור הרדיופוני והטלוויזיוני של המשפט, אפשר שהסיקור התקשורתי היה מקצועי ומקיף הרבה יותר, והיו נשמרים צילומים באיכות סבירה של המשפט כולו.⁵⁴

כמו בעניין ההסרטה, גם בבחירת אולם המשפט, השיקול כיצד ייראה המשפט בעיני העולם, הניע את מתכנני המשפט לבחור באולם בית העם שבנייתו רק הושלמה, ולא באולם הגדול בבנייני האומה שהיה פותר, ולו חלקית, את בעיית הכרטיסים לדיוני המשפט. מיד לאחר סיום הישיבה שבה הוחלט לדחות סופית את הצעותיהן של הרשתות האמריקניות, מיהר לנדור לבשר במברק לשלושת בכירי רשתות הטלוויזיה גודמן, דיי, והאגרטי כי תורשה רק **קפיטל סיטיס** לפעול בבית המשפט, וכי ההחלטה לאסור על הכנסת מסררת פילם היא, כלשונו, *absolutely final*. לנדור הודיע לראשי הרשתות כי עליהם לנהל משא ומתן ישיר עם חברת **קפיטל סיטיס** על מחיר ההפצה.⁵⁵

בד בבד שיגר לנדור מברק נוסף לפרוכטמן והודיע לו על המברק ששלח לשלוש הרשתות האמריקניות.⁵⁶ הוא הבהיר לפרוכטמן כי יש בעיה קשה ו"בלתי ניתנת לשליטה" בחלוקת מקומות ישיבה באולם, ובשל כך תישקל האפשרות להעביר את צילומי המשפט לאולם קרוב.⁵⁷ הוא התעניין בעלות ואם פרוכטמן יכול לעשות זאת באמצעות טלוויזיה במעגל סגור.⁵⁸ לנדור הדגיש שהכניסה לאולם ההקרנה תהיה חופשית כשירות לצבור, והזהיר שאל לו לפרוכטמן לצפות שהממשלה תשלם לו עבור שירות זה, לבד מעלות ההוצאות. לסיכום ביקש ממנו להבריך לו מיד מה עלות המבצע ומה האפשרויות הטכניות, כדי להחליט סופית בעניין.

מנהל לשכת העיתונות לנדור הבין כנראה את הטעות שנעשתה בחתימת ההסכם עם פרוכטמן, אך באיחור ניכר. פתרון שנראה בתחילה כדרך להימנע מחיכוכים עם רשתות הטלוויזיה המתחרות על הזיכיון התברר כפשרה שגרמה לתוצאה הפוכה, שממנה חששו: רשתות הטלוויזיה זעמו וחדשו כי הדבר נעשה משיקולים זרים.

למחאה בעקבות ההחלטה לתת לפרוכטמן זכות בלעדית לצלם בתוך אולם המשפט הצטרפו גם רשתות הטלוויזיה באירופה ו-*BBC*. הסתבר כי פרוכטמן ניצל מיד את ביצת הזהב שנפלה לידי ומיהר לדרוש משירות השידור הבריטי סכום עתק של 150,000 דולר עבור הרשות להשתמש בצילומי המשפט במשך 17 שבועות.⁵⁹ הוא הודיע כי אם לא יסכים ה-*BBC* לתנאי, יקבל העתק מן הצילומים ואורך הכתבה לא יעלה על שלוש דקות ליום. הצעתו המחוצפת של פרוכטמן עוררה את זעמם של אנשי ה-*BBC* ואלה התלוננו מיד בפני לנדור. מנהל לשכת העיתונות שלח לפרוכטמן מברק בהול והבהיר לו כי מדובר בהפרת החוזה שחתם עם ממשלת ישראל.⁶⁰ במברק זועם הודיע לפרוכטמן כי עליו לספק לכל דורש כל כמות של חומר צילום בלי הגבלה. "לא נסבול הפרה בוטה כל כך של ההסכם", כתב לפרוכטמן ודרש ממנו כי יגיש מיד לבריטים ולישראל הצעה התואמת לחוזה שנחתם עמו.

באותו יום כתב לנדור גם למיכאל ארנון בווינגטון בעניין צילום משפט אייכמן,⁶¹ גירסה הפוכה מזו שכתב באותו יום לפרוכטמן. הוא טען שלא התקבלה הצעה מעשית יותר או טובה מזו של **קפיטל סיטיס**, וכי החוזה עמה מאפשר להסריט את המשפט על ידי צוות אחד

כי לבד ממשפט אייכמן יש לישראל עוד אינטרסים חשובים בתחום ההסברה שאין לזלזל בהם. הוא הזהיר כי ההתעקשות לדחות את צמרת העיתונות והתקשורת האמריקנית ולא לאפשר לה סיקור ראוי של המשפט עלולה לעלות להסברה הישראלית במחיר יקר. אחד המכתבים עסק כולו בוויכוח על הסיקור ועל הבלעדיות שביקש לקבל המגזין לייף. במכתב אחר ציין ארנון כי מר פרוכטמן לא הגיע לכל הסדר עם שלוש הרשתות, וזאת כחודש לפני פתיחתו של המשפט, שעל פי התכנון המקורי אמור היה להתחיל במאוס.

ארנון דיווח ליחיל על הצעה חדשה שהעלו שלוש הרשתות האמריקניות, שהייתה עשויה לפתור את מקצת הבעיות ולהציל את מערך הסיקור העיתונאי של המשפט.⁶² לפי דיווחו של ארנון הציעו שלוש הרשתות לפרוכטמן, בפגישה עמו יום לפני כן, "להפעיל את יחידת הוידאוטייף האירופית, המוכנה לעשות את רוב העבודה במחיר קטן בהרבה, כנראה אפילו עד כדי שלישי, מהצעת פרוכטמן. היחידה הנ"ל תפעל כקבלן משנה של 'קפיטל סיטיס'". ארנון דיווח כי "מועצת המנהלים של פרוכטמן מעיינת כעת בהצעה". הוא הדגיש כי עורכים מוסכמים על הרשתות יערכו את סרטי הוידאו, "כך שחדש הצנזורה אינו עולה. הזכרתי חשד זה במכתבי הקודם כחלק ממסע הלחישות הקיים כאן נגד פרוכטמן".⁶⁰

במכתבו העלה ארנון עניין נוסף – הסרטה וידאו של המשפט כולו תעלה הון עתק ורק למדינת ישראל יש עניין בה: "צלום המשפט כולו נחוץ אם כן אך ורק עבורנו, אלא אם כן נהיה מוכנים לוותר על כך". מתברר שישראל ויתרה על הקלטת וידאו של המשפט כולו בהסכם שחתמה עם פרוכטמן: "אם אני מבין את ציטוטיך מן ההסכם נכונה, פרוש הדבר שכן [שהממשלה ויתרה על הסרטה מלאה] וכי על פרוכטמן להמציא לנו רק העתקים של אותו חומר אותו הוא בפועל מוכר לרשתות ולתחנות. אם כך הדבר, נופל כמובן כל העניין [ההצעה החדשה של הרשתות האמריקניות], אלא שאז לא יהיה לנו העתק מלא [של כל מהלך המשפט]".

למחרת כונסה ישיבה בלשכת שר המשפטים בירושלים, בהשתתפות כל הנוגעים להכנות משפט אייכמן. בישיבה הוחלט סופית שלא להרשות שדורי טלוויזיה לבתי קולנוע בארץ, ובכך נסתם הגולל על ניסיון של רשתות הטלוויזיה להשתתף בסיקור המשפט.⁶¹ בישיבה השתתפו שר המשפטים פנחס רוזן, היועץ המשפטי לממשלה גדעון האוזנר, מפכ"ל המשטרה יוסף נחמיאס, מנכ"ל משרד ראש הממשלה טדי קולק, ומנכ"ל משרד החוץ חיים יחיל. נכחו בה מנהל בתי המשפט יהושע איזנברג, מנהל המשפט וראש אגף מנהלה במשטרה יקותיאל קרן, מנהל שירותי ההסברה הארי (צבי) זינדר, וראש לשכת העיתונות דוד לנדור, וכן פרקליט המדינה גבריאל בך ופרקליט מחוז תל-אביב, יעקב בר אור. מניתי את כל משתתפי הישיבה משום שהשתתפו בה כל מי שהיו לו יד ורגל בהכנות למשפט אייכמן. גם משיבה מכרעת זו נעדרו אנשי קול ישראל. בישיבה סוכם, כאמור, לדחות סופית את כל ההצעות של ראשי רשתות הטלוויזיה, ובמקום זה הוצע "לבדוק את האפשרות להעביר בצילומי טלוויזיה את מהלך המשפט לאולם קרוב לבית המשפט, ולהתיר את הכניסה ללא תשלום". הוחלט להקים מועצה לחלוקת הכרטיסים ולקביעת סדר הישיבה באולם בית המשפט, שבראשה עמד מנהל בתי המשפט איזנברג, וחבריה היו קולק, יחיל וקרן.⁶²

התובע האוזנר חשף בפגישה את חששו כי הכתבים הזרים והציבור יתעייפו ויאבדו במהרה עניין במשפט, אך גם הביע חשש מפני התפרצויות רגשיות עזות. האוזנר התריע כי הדברים בפגישה נאמרים לאוזני המשתתפים בלבד, וגילה להם כיצד תכנן את מהלך המשפט כך שיהיה אפשרי לעיכול לקהל הישראלי, כשהוא משתמש במונחים מעולם הדרמה. הוא הסביר כי כיוון שמדובר במשפט שכולו זוועות, בלי *comic relief*⁶⁶, החליט להגישו לקהל הישראלי בדרך שלא תגרום לו לנער מעליו את מה שנחשף בעדויות ו"לברוח". האוזנר הביע חשש כי "לאחר שנים, שלושה, ארבעה שבועות של ספיגת כל מאורעות הזוועה, הקהל ירגיש את אותו *escapism*⁶⁷ שהרגיש עד עכשיו לגבי השואה, ולא ירצה לדעת. אבל בכל זאת חשוב לדעת". הוא תיאר כיצד תכנן את המשפט כדי לא לשעמם את הציבור ולהבריחו, ובד בבד לא להשליך עליו את כל האימה במרוכז: "הגשת המשפט מחולקת כך שלא יהיה מרוכז בתקופה אחת כל החומר החמור. זה יחולק לאורך כל המשפט וכמה קטעים אשר יבואו אחרי 6-8 שבועות יהיו דווקא מהאימים ביותר. את תאור מחנות ההשמדה אנחנו נביא רק בסוף. אם יהיו קטעים של *anti climax* ויהיו כאלה [...] יהיו גלים במשפט. תהיה שורה של פסגות ולכן לא יהיה רגע שנוכל לומר בו סוף פסוק".⁶⁸

המעורבים במשפט לא צפו את עוצמת ההתעניינות הציבורית ולא היו ערים לתחושות הציבור בישראל כלפי העמדתו לדין של אייכמן. על כן פחדו מאותה רתיעה שחש הציבור עד כה מלהתמודד עם אימי השואה שתוביל לרצון לבריחה מן האירוע, "אסקפיזם" בלשונו של האוזנר. אך בד בבד היו להם גם חששות הפוכים – שהמשפט יעורר היסטריה לאומית שלא תאפשר לשפוט את אייכמן במשפט צדק. מקצת המכתבים שהגיעו לרדיו אמנם עסקו ברעיונות שונים ומשונים מה ראוי לעשות לצורך, כפי שכונה אייכמן במכתבים. נראה שלו היו הממונים על ההכנות למשפט קשובים יותר, היו יכולים כבר אז לחוש בהתעניינות ובתגובה הרגשית העצומה שעוררו תפיסתו והעמדתו למשפט של אייכמן בקרב הישראלים. לרגשות אלה ניתן ביטוי נרחב בעיתונות ובמכתבי האזרחים כבר עם לכידתו של אייכמן.⁶⁹

הגי פינסקר, שערך את "יומן המשפט",⁷⁰ העלה סברה בשיחה עמי כי החשש פן יראה המשפט כמשפט ראווה היה יותר בבחינת תירוץ, לפחות של בן-גוריון, וכי חששו האמיתי היה מפני הפרת האיזון בחברה הישראלית, כאשר גילויים אפשריים במשפט הנוגעים לפרשת קסטנר יכתימו את הנהגת היישוב ואת ההנהגה של מפא"י.⁷¹ ישראל קסטנר וחבריו לוועד ההצלה בבודפשט ניהלו משא ומתן עם אייכמן על עסקת "משאיות תמורת דם",⁷² אך העסקה לא יצאה אל הפועל. קסטנר הואשם במשפט דיבה שהגיש נגד מלכיאל גרינוולד כי "מכר את נשמתו לשטן", כדברי השופט בנימין הלוי בפסק הדין שהרשיע אותו, ונרצח בידי שלושה חברי מחתרת מינתי קיצונית. בית המשפט העליון זיכה אותו לאחר מותו. קסטנר היה לסמל בעיני הימין הקיצוני, לממשל בן-גוריון ולמפא"י, ממשיכי הנהגת היישוב שהאושמו בהפקרת יהודי אירופה,⁷³ לדברי פינסקר, בן-גוריון ידע שמשפט אייכמן יעלה סוגיות רגישות כמו פרשת הונגריה,⁷⁴ דבר שהיה עלול לערער את האיזון העדין הזה.

חיזוק לסברתו של פינסקר הם דברי האוזנר בפגישה שהתקיימה כחודש לאחר פתיחת המשפט, כשהביע פליאה שלא היו התפרצויות זעם של הקהל ולא קריאות לנקמה, וציין את החשש הכבד בממשל

מבלי לפגוע בביטחון או בכבוד בית המשפט, וכן "להעמיד את החומר לכל מעוניין בעולם כולו באיכות טובה ובצורה יעילה". לנדור הוסיף כי "לא הופתענו מכך שמספר חברות ובעיקר נ.ב.י. סי. מנסות כל הזמן להכריח אותנו לבטל החוזה או להשיג יתרונות שאינם ניתנים לאחרים. כמו כן לא הופתענו שהמיקוח לגבי המחיר מתנהל בדרכים המקובלות כנראה בשטח זה בארה"ב". לנדור הצביע על האשמים לדעתו בהסתבכות: "ייתכן והמו"מ עם הרשתות ובמיוחד עם נ.ב.י. סי. היה חלק יותר, לו נמנעו נציגי הממשלה מלהתערב בדבר מהרגע הראשון". היה זה רמז לארנון ולאחרים שהתערבותם גרמה לפיאסקו. כך התנער לנדור מאחריותו להסתבכות והטיל אותה על אנשי משרד החוץ. הוא הסתיר את העובדה כי ידע היטב שהרשתות האמריקניות הגישו הצעות טובות הרבה יותר לסיקור טלוויזיוני של המשפט וכי הוא דחה אותן שוב ושוב בלי כל נימוק. החלק הארי של מכתבו הוקדש לבעיה אחרת, שבעיני לנדור הייתה הבעיה המרכזית – בקשת מגזין לייף ל"אמברגו" על צילום התחלת המשפט.⁶² בלי להיכנס לכל טיעוניו של לנדור, המכתב מעיד כי ללנדור לא היה ניסיון מקצועי וכי הוא התקשה לקרוא את מפת התקשורת העולמית ולא הבין את חשיבותה. האיש שהיה הממונה על הקשרים עם התקשורת בחו"ל ובארץ לא הבין כנראה את משקלן של רשתות הטלוויזיה, והתמקד בעיתונות הכתובה. מבחינה מקצועית הוא לא הצליח להבחין בין עיקר לטפל.

השמועות בקרב אנשי המקצוע היו כי הזיכיון ניתן לפרוכטמן כדי לאפשר לממשלה לצנזר שידורים מדיוני המשפט. התקשורת הבין-לאומית התייחסה ממילא בחשד לקיום המשפט בישראל ופרשה זו הגבירה את החשדות. התובע האוזנר כתב בספרו על המשפט כי "מרגע ההודעה של ראש הממשלה בכנסת עמדה ישראל עצמה לדין. כל העולם התבונן מי בביקורת חמורה ומי בסקרנות, כיצד נמלא את המשימה".⁶³

אין לזלזל בדאגה של נציגי משרד החוץ ומעורבים אחרים בהכנות למשפט, מפני חשדות של התקשורת העולמית כי ממשלת ישראל מתכוונת לצנזר את המשפט. חשד זה עלה, בין השאר, משום שקשה היה לתת הסבר הגיוני וסביר להתקשרותה של ממשלת ישראל עם פרוכטמן וחברת קפיטל סיטיס. ההחלטה הייתה כה מופרכת בעיני כל מי שאמון על הסברה ותקשורת, שאין פלא כי צצו חשדות מעין אלה ותאוריות קונספירציה למיניהן. חשדות אלה היו קשורים גם בחשדות שהעלו רבים בחוץ לארץ, עוד לפני שהחל המשפט, כי הוא יהיה משפט ראווה. חנה ארנדט כתבה זאת במפורש במכתבה לקארל יאספרס לפני שיצאה לכסות את המשפט מטעם *New Yorker*.⁶⁴

בין אדישות להיסטריה לאומית

ההערכה והחשש כי העניין הציבורי במשפט יהיה מוגבל בעיקר לתחילת הדיונים, ולתקופה קצרה בלבד, חוזרת אצל המעורבים בהכנות למשפט, ובהם התובע האוזנר. בד בבד הם חששו גם מהתפרצות רגשית עזה שתמנע ניהול הוגן של המשפט. שבוע לאחר פתיחת המשפט נועדו לפגישה סגורה, מנהל לשכת העיתונות לנדור, היועץ המשפטי לממשלה האוזנר ומנכ"ל משרד החוץ יחיל, כדי להתכונן לשאלות שיעלו במהלך המשפט. בלשונו של לנדור, "לתת הנחיות לכל אלה אשר יצטרכו לעסוק בהסברת פרשת אייכמן באיזו שהיא צורה".⁶⁵

של מאזינה שהתלוננה על הפסקת השידורים.⁸⁰ רותם כתבה למאזינה הצעירה רות קרומר כי עד למועד קבלת מכתבה ב-8 באוגוסט, שידר הרדיו 11 שידורים ישירים, ובישרה לה כי למחרת (ב-9 באוגוסט, יום סיום המשפט) ישדר קול ישראל את ישיבת בית המשפט ישירות מבית העם בירושלים. כלומר בארבעת חודשי המשפט הראשונים הועברו לא יותר מ-12 ישיבות בשידור ישיר⁸¹ – מתוך יותר משישים ימי דיונים עד לסיום המשפט העיקרי. פסק הדין וגזר הדין הוקראו בבית המשפט המחוזי בירושלים במשך ארבעה ימים,⁸² ויש עדות כי שתיים או שלוש מן הישיבות הועברו בשידור ישיר.⁸³ אפשר לסכם כי מ-65 ישיבות הועברו בסך הכול 15 שידורים ישירים.

תשובה חלקית על השאלה מדוע הופסקו השידורים הישירים כמה שבועות לאחר פתיחת המשפט נמצאת אולי בדברי נקדימון רוגל שיזם את השידורים הישירים בלי שקיבל אישור ממנהלי המשפט או ממנהלי הרדיו. רוגל אמר לי בראיון טלפוני כי מיד אחרי שידור פתיחת המשפט איבד עניין במשפט, או בלשונו "את הקשר הנפשי ההדוק עם המשפט סיימתי עם התחלת המשפט".⁸⁴ עיון במגזין רדיו מגלה כי רוגל אמנם הפסיק את מעורבותו האישית בשידורי המשפט והפנה את כל מרצו וכישרונו הביצועי להכנת פסטיבל הזמר "נחשון הזמר" לכבוד יום העצמאות, שהעסיק אותו וצוות גדול ברדיו. מחמישה גיליונות רצופים של רדיו שיצאו כל שבוע בשיאו של המשפט,⁸⁵ עולה כי כל אנשי הרדיו התמקדו בפסטיבל הזמר. למשפט אייכמן אין כמעט אזכור. לו היה חוקר מבקש ללמוד מה העסיק את הציבור ואת אנשי קול ישראל בשיאו של המשפט רק על פי מגזין רדיו, היה מסיק כי העניין המרכזי שהסעיר את הציבור ואת אנשי הרדיו, היה פסטיבל "נחשון הזמר" וכי משפט אייכמן היה אירוע שולי.⁸⁶

נימוק נוסף, לדעתו של רוגל, להפסקת השידורים ישירים הוא שלא רצו "לזרוק תכניות",⁸⁷ כלשונו: "לא יודע למה לא עשו יותר שידורים חיים [...] כדי לשדר שידור ישיר היה צריך לזרוק תוכניות ולכן הוחלט בין גיבתון, שפירא ולאח פורת להמעיט". נימוק זה אינו משכנע, משום שהיה אפשר לשדר כבר מתחילה בתדר של הגל הקל ששידר רק משעות הערב.⁸⁸ כך נהג הרדיו כשידר בתדר זה את דיוני המשפט בערעור של אייכמן על פסק הדין, ושוב כשידר ישירות את פסק הדין וגזר הדין הסופי בסוף מאי 1962. אפשר גם שאנשי הרדיו התעייפו מסיקור המשפט, וחלקם לא חש בנוח לנוכח התגובה הרגשית העזה, בעיקר של בני נוער, על שידור העדויות מגיא ההריגה. לא כולם נסחפו בתגובות העזות שעורר המשפט, והשר משה דיין אמר בישיבת ממשלה זמן רב לפני שהחל המשפט כי אינו יכול לסבול את הדרמטיזציה והסביר כי הדור הצעיר אינו סובל הגזמות רגשיות.⁸⁹ טדי קולק העיד שנים אחר כך כי לא אהב את פרץ הרגשות במשפט, והשתדל להתרחק ממנו ומן השידורים.⁹⁰

צילום המשפט והקשרים עם גרמניה

מתן הזיכיון לקפיטל סיטיס עורר דאגה בגרמניה. בכיר במשרד החוץ בבון, ראב (Raab), נועד עם ראש משלחת השילומים, ד"ר אליעזר שנער, והביע את חששו של שר החוץ הגרמני מחתימת ההסכם עם החברה האמריקנית.⁹¹ ראב הוסיף כי בבון מודאגים שמא החומר המצולם ישמש את הגוש המזרחי להסתה נגד הקנצלר אדנאואר, ויעורר גל שנאה כלפי גרמניה. ראב הדגיש באוזני שנער כי על

מפני התפרצויות כאלה.⁷⁵ האוזנר ציין כי התבקש להחיש את הכנת המשפט ולקצרו ככל האפשר מחשש שהציבור לא יעמוד במעמסה הרגשית. עוד ציין כי זו הייתה ההתערבות הממשית היחידה של הממשלה במשפט ובאופן ניהולו.

ייתכן שלממשל היה עניין לא להרבות בסיקור המשפט גם בשל החשש מ"פתיחת ססתומים" ומאיבוד שליטה על תגובת הציבור למשפט. בן-גוריון ידע כי פרשת קסטנר, שגרמה לו ולממשלו נזק כבד, תעלה שוב במשפט, וזו הייתה סיבה טובה שלא להביא את אייכמן למשפט בירושלים. אך הוא בוודאי לא שער כי עורך הדין שמואל תמיר, מי שהפך את משפט קסטנר לכתב אישום חמור נגד ממשלת בן-גוריון ומפא"י, ידרוש למנותו לתובע במשפט אייכמן. תמיר איים על בן-גוריון כי אם לא ימנה אותו לתובע ידרוש לפתוח במשפט חדש נגד אייכמן, שבו הוא יעיד על שיתוף הפעולה של קסטנר עמו. לעדותו של מזכירו המדיני של בן-גוריון, יצחק נבון, תגובת בן-גוריון ברוסית, הייתה קצרה, "פסקודניאק".⁷⁶

חוסר עניין או רצון מכוון?

לא רק הבנה מקצועית דלה בענייני תקשורת השפיעה על קבלת ההחלטות בסיקור המשפט. תפקיד חשוב יותר היה לחששם של האחראים להכנתו של המשפט, אנשי משרד המשפטים והמשטרה, כי יאשמו בהכנת משפט ראויה או בניסיון לצנזר את הסיקור התקשורתי. האירוניה ההיסטורית היא שאף כי עשו הכול כדי שהמשפט לא רק ייעשה אלא גם יראה כמשפט צדק לכל דבר, התקבעה בתודעה הציבורית וההיסטורית מעין "הסכמה" כי משפט אייכמן היה משפט ראויה.⁷⁷

ההכנות לסיקור התקשורתי של משפט אייכמן בחוץ לארץ מצביעות על חוסר עניין של הממשל הישראלי בהפצת מסרי המשפט לעולם. אך חשוב מכך, ההכנות בארץ מוכיחות כי הממשל לא דאג לסיקור תקשורתי ראוי גם בארץ, ולא רצה להשתמש במשפט כדי להפיץ מסרים חינוכיים פוליטיים או ציוניים לנוער או למגזר ציבורי אחר, כפי שנהוג לטעון. לו כך היה, היו נענים ללחצן של חברות הסרטים בארץ לצלם את המשפט,⁷⁸ ולא היו דוחים בעקשנות את כל הפניות של חברות הסרטים בישראל, שהגיעו עד לבית המשפט העליון.

בפתיחת המשפט היה ברור כי התגובה בציבור הישראלי עזה, והיה לחץ ציבורי לשידורים ישירים עוד לפני שהמשפט החל. הממשל ומנכ"ל משרד ראש הממשלה היו יכולים בכל עת להתערב ולהיענות ללחץ הציבורי, אך לא עשו זאת.

מדוע הופסקו השידורים הישירים

שאלה היא מדוע קול ישראל, למרות הצלחת השידורים הישירים, לא נענה ללחץ הציבורי להמשיך בשידורים מאולם בית העם, בניגוד לאינטרסים המקצועיים שלו. ממחקרי התברר כי מספר השידורים הישירים בארבעת חודשי המשפט לא עלה על 12,⁷⁹ וזאת בסתירה לזיכרון הקולקטיבי כי קול ישראל שידר ישירות מדיוני המשפט מדי יום ביומו וברצף במשך ארבעת חודשי המשפט. העובדה כי מתוך כשישים ישיבות של בית המשפט בארבעת חודשי המשפט העיקרי שודרו ישירות רק 12 ישיבות, עולה ממכתבה של חדווה רותם, הממונה על קשרי ציבור בקול ישראל, בתשובה על מכתב

מכוות אש

שידורי קול ישראל מהמשפט והדרך שבה הועברו העדויות לציבור הישראלי כשידור רדיו ערוך ובעיקר ישיר, תרמו לכך שמשפט אייכמן הפך לנקודת מפנה בהתייחסות הישראלים לעצמם ולהיסטוריה שלהם. מבדיקת עשרות מכתבי מאזינים המתארים את תחושותיהם ותגובתם על שידורי המשפט, עולה כי לרדיו, בשידור חי של עדויות אישיות קשות, יש יכולת להעברת מסרים קשים ומורכבים. במכתבי המאזינים בולטת התחושה כי האזנתם היא אקטיבית ולא רק פסיבית. המאזין חש כי הוא משתתף השתתפות פעילה ו"מסייע" בעצם האזנתו לשידור ברדיו, לעדים או לתביעה, לעמוד מול הרשע המגולם באייכמן⁹⁶. לכאורה בניגוד להצעתו הקלאסית והשנויה במחלוקת של מרשל מקלוהן, המגדיר את הרדיו אמצעי תקשורת "חם" המאפשר לגרסתו פחות השתתפות ויוצר עולם פרטי בתוך ההמון, לעומת הטלוויזיה שהיא אמצעי תקשורת "קר" המחייב רמת השתתפות גדולה יותר של הצופים.⁹⁷ במקרה שלפנינו, ההאזנה למשפט באמצעות הטרינזיסטורים הייתה האזנה שביקשה להשתתף בחוויה הקולקטיבית, ולא לספק עולם פרטי, כדברי מקלוהן.⁹⁸ אבל יתכן שהרדיו, במקרה זה פשוט מילא, עבור המאזינים, את מקום הטלוויזיה שלא היתה בנמצא, והם השקיעו מאמץ קולקטיבי ודמיון בהאזנה אינטנסיבית. החשיפה לעדויות גרמה למי שהאזינו לשידורי המשפט לזכור כאילו שמעו הרבה יותר שידורים ישירים ממה ששודרו בפועל. את ההסבר לכך סיפק נקדימון רוגל, שהגדיר בריאיון עמי את שידור העדויות "מכוות אש", ואמר כי "מה שנחרט בזיכרון הייתה 'מכוות אש'. נדמה היה להם שהאינטנסיביות של השידורים מיתרגמת לכמות".⁹⁹

כל אלה מסבירים את ההשתתפות הרגשית הסוחפת של כלל הציבור, ניצולים וצברים, מבוגרים אך בעיקר צעירים, בהאזנה לשידורי הרדיו של משפט אייכמן. לא גיוס, הנחלה או מניפולציות שלטוניות גרמו להפיכת המשפט לאירוע מרכזי כל כך בעיצוב התודעה הישראלית, אלא החשיפה לטראומה לאומית בפעם הראשונה ובשידורי רדיו של עדויות אישיות מגיא ההריגה.

בדיעבד קשה לשפוט מה היה משקל החשש של מנהלי המשפט פן יחשדו שהם מארגנים משפט ראווה בשיקולים שקבעו את מדיניות סיקור המשפט, ואיזה משקל היה לחוסר הבנתם את עולם התקשורת העולמית. נראה כי שני גורמים אלה תרמו לכך שבסופו של דבר התקבלו ההחלטות הגרועות ביותר. למרבה האירוניה סיקור טלוויזיוני ורדיופוני בינלאומי ראוי לא היה, אך עובדה זו לא הפריעה להשתרשותה של הדעה שממנה חששו מנהלי המשפט יותר מכול – כי משפט אייכמן ייראה כמשפט ראווה.

ראש הממשלה היה אמור לכאורה להתערב בסוגיית הסיקור התקשורתית, לפחות בעניין שידורי הרדיו, שכן הרדיו היה כפוף למשרד ראש הממשלה, ולתפיסתו של בן-גוריון לרדיו היה תפקיד ממלכתי וחינוכי. צפוי היה, על כן, כי יעשה מאמץ ויתערב להרחיב את הסיקור התקשורתית בחוץ לארץ ובעיקר לציבור בארץ. אך בן-גוריון לא התערב, ואיש גם לא ניסה לערב אותו בעניין המאבק על היכיון לצילום המשפט ולשידורו. הוא אינו מופיע בשום התכתבות ואינו מוזכר כמעט¹⁰⁰ בתכתובות העוסקות בסוגיה, ואין עדות שהיה מודע לסערה שהתחוללה בחוץ לארץ סביב סיקור המשפט.

לו היה לבן-גוריון עניין דוחק להפיץ את מסריו לעולם, היה צפוי כי ינהג אחרת וינסה לפחות ללחוץ כדי שתיענה בקשתן של רשתות

פי החוק הגרמני חתימת ההסכם אינה חוקית משום שרק השופט המוסמך לנהל את משפט אייכמן רשאי לקבוע את הפרסום ושיעורו. שנער הרגיע את ראב ואמר לו כי שר המשפטים הבטיח שלא ייתן להפוך את המשפט למשפט ראווה.

עדות נוספת לדאגת בן מפני הסרת המשפט הם דברי התובע האזנר למפקד לשכה 06, ניצב אברהם זלינגר. האזנר סיפר לזלינגר כי שנער זומן לבון וממשלת הקנצלר הבהירה לו שהיא מודאגת מהידיעות בעיתונות לרגל הסרת המשפט, וחוששת שייערך משפט ראווה.⁹² כלומר, בון חששה מצילום המשפט ומשידורו ברחבי העולם, והממשל בישראל ידע על כך. גרמניה הייתה מודאגת שהמשפט יחשוף את העובדה שרוב רובם של המשרתים במנגנון הממשלתי בבון הם נאצים בעברם, ובהם האיש החזק במדינה ויד ימינו של הקנצלר הנס גלובקה, שניסח משפטית את חוקי נירנברג.⁹³

האם שינו בן-גוריון וממשלו את עמדתם בעניין סיקור המשפט בשל החשש לפגיעה ביחסים עם גרמניה, ולאחר שהתברר עד כמה מסכן המשפט את היחסים עם בון, הם פעלו להפסיק את השידורים הישירים? בישיבת הממשלה הראשונה שדנה בהכנות למשפט אמר בן-גוריון שיש להרחיב את היקף המשפט ולפרוש את כל פרשת השואה, למרות התנגדות נחרצת של שר המשפטים רוזן. אם כן, האם במהלך המשפט, לאחר שהתברר לו כי תיאורי זוועות הנאצים במשפט מדאיגים את הקנצלר הגרמני, פעל בן-גוריון לצמצם את הסיקור התקשורתית כדי לא לפגוע בקשרים ובעסקות עם גרמניה? והאם הייתה זו הסיבה העיקרית להפסקת השידורים הישירים כמה שבועות לאחר תחילת המשפט?

גם מסמכים שנחשפו לא מכבר מגלים שממשלו של הקנצלר היה אמנם מודאג מאוד מהדי משפט אייכמן והפצתו באמצעות התקשורת הבינלאומית, וכי הוא ושר ההגנה פרנץ יוזף שטראוס התנו את אישור עסקות הנשק עם ישראל בכך שהמשפט לא יחשוף לפני הקהילה הבינלאומית את העובדה שבמנגנון הממשל בבון משרתים בכירים רבים בעלי עבר נאצי.⁹⁴ בסיום המשפט שיגר הקנצלר מכתב לבן-גוריון ובו הודה לו על ניהולו את פרשת אייכמן, ומיד אחר כך אישר סופית את עסקות הנשק שהבטיח שר ההגנה שטראוס הבטחה שעוכבה חמש שנים עד לסיום המשפט.⁹⁵ ואולם דאגתו העיקרית של הקנצלר הגרמני לא נגעה לשידורי המשפט בארץ, אלא להשפעה אפשרית של המשפט על דעת הקהל בעולם ולהפצת לקחי המשפט ברחבי תבל באמצעות שידורים של רשתות הרדיו והטלוויזיה.

במסמכים שבידי אין כל תיעוד או רמז כי בן-גוריון או קולק התערבו ופעלו להפסקת השידורים הישירים מן המשפט. אין גם כל תיעוד על התערבותם של בן-גוריון או של מנכ"ל משרדו קולק בסוגיית הזיכיון שניתן לצילום המשפט, ואין כל הוכחה כי מאחורי החלטה לתת את הזיכיון לקפיטל סיטיס ולא לרשתות הטלוויזיה הגדולות עמד רצונו של בן-גוריון, שחשש לפגיעה בקשרים עם גרמניה. על ההסכם עם החברה האמריקנית חתמו משרד המשפטים ולשכת העיתונות, וכאמור, עשו זאת בעיקר בשל קשריו המשפחתיים של איש החברה פרוכטמן עם שר המשפטים. מדברים אלה אין מנוס אלא להסיק כי להפסקת השידורים הישירים אין כל קשר לבן-גוריון או למי בממשלו, והשאלה מדוע הופסקו, למרות הלחץ הציבורי על קול ישראל להמשיך ולשדרם – נשארת פתוחה.

גורם נוסף שתרם לשגשוגו של שיח היסטוריוגרפי הרואה בכך גוריון אדריכל המשפט והבמאי שלו היו למרבה האירוניה מאמרו של ההיסטוריון הבריטי יו טרבוררופר (Trevor-Roper), אהד מושבע של הציונות ומעריץ של בן-גוריון, שתרמו תרומה לא מבוטלת לכינונה של "תאוריית המניפולציה". הוא הראשון שתיאר את בן-גוריון, דווקא מתוך הערצה, כאדריכל המדינה ובמאי המשפט. יומיים לפני המשפט כתב כי "בן-גוריון, הוא, והוא לבדו, הורה ושלט בתהליך: המשפט הסכלני והארוך, תפיסתו הנועזת בארץ רחוקה, החטיפה המבריקה והסודית דרך חצי הגלובוס. מעשהו היה אישי ופרטי כל כך עד שכל הממשל הופתע לחלוטין ממעשה זה".¹⁰⁵ אף כי שלושת מאמריו של ההיסטוריון הבריטי לסנדיי טיימס רצופים טעויות, ולא היו יותר מהתרשמות של כתב, הם הרשימו את הפילוסופית חנה ארנדט, שכמוהו נשלחה לסקר את המשפט. ואולם ארנדט השתמשה בדברי טרבוררופר, כדי לנגח את בן-גוריון בחמישה מאמרים ששלחה לניו יורקר ובהם תיארה את ראש הממשלה כמניפולטור שביים את המשפט.¹⁰⁶ ספרה שנכתב על סמך המאמרים, הרצוף סתירות וטעויות, **אייכמן בירושלים: דו"ח על הבנאליות של הרוע**, השאיר חותם על שיח היסטוריונים ועל מחקר המשפט בחוץ לארץ ובישראל, וטענותיה ותובנותיה חדרו לשיח הציבורי בארץ לעתים תוך עיוות דבריה.¹⁰⁷ מאמר זה הציג מול טענות אלה תמונה מורכבת של סבך האינטרסים, החששות והלחצים שעמדו מאחורי לכידת אייכמן ומשפטו.

הערות

- 1 ח' גורי, **מול תא הזכוכית**, תל-אביב 1962, עמ' 73 (להלן: גורי, מול תא הזכוכית).
- 2 ח' ארנדט, **אייכמן בירושלים: דו"ח על הבנאליות של הרוע**, תל-אביב 2005 (להלן: ארנדט, **אייכמן בירושלים**); ת' שגב, **המיליון השביעי**, ירושלים 1992 (להלן: שגב, **המיליון השביעי**); ע' זרטל, **האומה והמוות: היסטוריה זיכרון, פוליטיקה**, אור יהודה 2002.
- 3 ע' זרטל, "מאולם בית העם אל כותל בית המקדש: זיכרון, פחד ומלחמה (1960-1967)", **תיאוריה וביקורת**, 15 (1999), עמ' 21 (להלן: זרטל, "מאולם בית העם"). זרטל כותבת כי "בן-גוריון, שהורה על לכידתו של אייכמן כמעשה יחיד כמעט, ללא ידיעת עמיתיו, תמך בתכנון וביצוע של מפעל תפיסתו וחטיפתו, שהיה האדריכל, המנהל והמפקח על הביצוע של ההכנות למשפט ואחר כך של המשפט עצמו".
- 4 גורי, **מול תא הזכוכית**, עמ' 244.
- 5 ראש השב"כ לשעבר, אברהם שלום, שהיה מחוטפיו של אייכמן, ענה על שאלתי כמה שידורים ישירים הוא זוכר, כי למיטב זכרונו הם שודרו כל יום וכי היו כארבעים שידורים.
- 6 חדווה רותם לרות קרומר, 8.8.1961, תיק 4051, גנן המדינה (להלן: ג"מ). הממונה על קשרי ציבור ברדיו, חדווה רותם, כתבה לרות קרומר, מאזינה צעירה שהתלוננה על הפסקת השידורים ישירים, כי עד סוף אוגוסט שודרו 11 שידורים ישירים וקול ישראל יסדר גם את הישיבה שבה הוקרא פסק הדין. ראו בהמשך.
- 7 פרוטוקול ישיבת הממשלה, 29.5.1960, ג"מ. יש הגורסים כי עצם העובדה שבן-גוריון בישר על לכידת אייכמן מוכיחה כי יום אותה ופעל להעמידו לדין לצרכיו המניפולטיביים. רפי איתן, מלוכדי אייכמן, טוען כי הודעתו של בן-גוריון סיכלה את כוונת המוסד ללכוד גם את יוזף מנגלה ופושעים אחרים.
- 8 שם. בישיבת הממשלה אמר בן-גוריון כי על המשפט לפרוש את כל "פרשת השואה".

הטלוויזיה הבין-לאומיות להסריט את משפט אייכמן ולשדרו בחוץ לארץ. קל וחומר לו היו מעוניין להעביר מסר לצבור ולנוער בארץ. שכן אפשר היה להשתמש בשירותיהן של הרשתות הזרות כדי לשדר גם לקהל הצופים בארץ או להיעתר להפצרות חברות הסרטים בארץ לאפשר את הסרטת המשפט ואת הקרנתו לציבור בישראל.¹⁰¹ גם מנכ"ל משרדו, קולק, שמתוקף תפקידו היה להלכה גם מנהל המשפט, כמעט ולא התערב בסוגיית הסיקור התקשורתית ורק זמן קצר לפני המשפט פנה למנהל המשפט קרון, ושכנע אותו בקושי להתיר הקלטה קולית של המשפט בידי **קול ישראל**.¹⁰² הטעם להתערבות זו היה חששו שלא ייוותר מן המשפט דבר למען ההיסטוריה. התערבות אחרת של קולק הייתה המלצתו לקצץ בסיקור המשפט. הוא כתב יום לפני תחילת המשפט לגיבתון, לאחר ששמע את השידור הראשון שקדם ל"יומן המשפט", והמליץ לקצרו למחצית, המלצה שאנשי קול ישראל לא קיבלו.¹⁰³

משפט אייכמן ומשפט ההיסטוריה

מסקנות אלה מציבות סימני שאלה על הטענה הרווחת בשיח היסטוריוגרפי כי משפט אייכמן גויס בידי ממשל בן-גוריון לצרכים שונים – פוליטיים חינוכיים או מדיניים. דעה זו נתקבעה בין השאר משום שהיסטוריונים, כמו גם הציבור בארץ, החליפו תוצאה בסיבה. מן העובדה שהמשפט השפיע בעוצמה רבה על הזהות הישראלית הם הסיקו כי הממשל פעל להופכו לאירוע מגייס ומחנך.¹⁰⁴ המשפט השפיע על הציבור הישראלי בעוצמה כזו משום שנגע בטראומה הנוראה בפעם הראשונה מאז התחוללה ובשל הדרך שבה הועבר לציבור, למרות ולא בגלל כוונות או יוזמות של השלטון. רוב האוכלוסייה היהודית בארץ בתחילת שנות השישים חוותה את השואה ישירות או בעקיפין. לאלה לא היה צריך "להנחיל את השואה" או להעביר באמצעות תיאורה מסרים רצויים לשלטון. בני המשפחות של הנספים, שלא יכלו להתמודד עד למשפט עם תחושת האשמה וחוסר הישע, ולא יכלו להתאבל – החלו בתהליך האבל והכפרה בעצם ההאזנה למשפט באמצעות **קול ישראל**. התגובה הרגשית של הנוער היתה עזה, למרות המאמצים למנוע ממנו חשיפה במידת האפשר, והמסקנות הפוליטיות וההיסטוריות שהסיקו בני הדור הצעיר ממשפט אייכמן לא היו אחידות. **בשיח לוחמים**, שנכתב מיד לאחר מלחמת ששת הימים ומתאר את חוויות הלוחמים ותחושותיהם בתקופת ההמתנה ובמלחמה, אפשר למצוא מסקנות מנוגדות מן המשפט. יש הרואים בערבים סכנה קיומית לישראל ומשווים אותם לנאצים. אחרים חוששים כי המנצחים במלחמה, הישראלים הכובשים, עלולים להפוך לקלגסים. מאז משפט אייכמן ועד היום משמשים המשפט, והשואה בכלל, לצורך ניגוחים פוליטיים והסקת מסקנות סותרות על ההתנהגות המוסרית כמו על הזהות הישראלית. חנה יבלונקה קובעת כי בן-גוריון הבין לאט ומאוחר מדי את העוצמה הרגשית שהייתה מקופלת במשפט ולא יכול היה לתכנן מראש את המטרות הלאומיות מרחיקות לכת שיוחסו לו. אחת הסיבות לזיהוי ההדוק של בן-גוריון עם המשפט הייתה חוסר היכולת להכיר בעובדה שאף שלמשפט היו תוצאות דרמטיות, הרי שחלקן הגדול לא היה צפוי מראש. התחושה הייתה שלא ייתכן שהשפעותיו מרחיקות הלכת לא הובנו מראש ואף לא תוכננו.

- 9 שם. בן-גוריון וכמה משריו שגרסו כי זהו משפט היסטורי התנגדו להצעתו של השר מרדכי בנטוב לערוך את המשפט בתל-אביב או בחיפה, ודרשו לקיימו בירושלים.
- 10 טדי קולק הוא שעמד מאחורי הבחירה באולם בית העם שלא היה תקציב כדי לסיים את בנייתו. קולק שכבר אז דאג לענייני ירושלים, זיהה הזדמנות להשלים את הבנייה כדי להבטיח לתושבי ירושלים אולם תיאטרון ומופעים אחרים. חנה ארנדט כתבה בספרה על המשפט שהבחירה באולם תיאטרון מעידה כי בן-גוריון ארגן משפט ראווה, אף שלא חשבה המשפט היה משפט ראווה.
- 11 פרוטוקול ישיבת הממשלה, 29.5.1960, ג"מ.
- 12 זינדר לרוזן, 25.5.1960, תיק משפט אייכמן 405, ג"מ. מדובר בהקלטת קול ולא בהסרטה.
- 13 בכל מקום בתכתובות של הרדיו שמדובר בסרטים הכוונה היא לסרטי הקלטה קולית. עד לכניסת הטלוויזיה לארץ זה היה המונח המקצועי המקובל. הקלטת המשפט כולו נעשתה על ידי קול ישראל ומצויה בארכיון יד ושם.
- 14 זינדר ללנדור, 15.6.1960, תיק משפט אייכמן 405, ג"מ.
- 15 גיבתון לקרן, 8.11.1960, תיק משפט אייכמן, 405, ג"מ.
- 16 שם. גיבתון הוסיף נימוק כלכלי, שהיה גם הוא נושא לדאגתם של מנהלי המשפט שחששו מבזבוז ומהוצאות גדולות. הוא הזכיר כי "לאחר שהציוד והסרטים נכללו ממילא בתקציב הדואר לפעולה זו, מדובר בעיקר על בעיית כוח אדם הדרוש לבצוע ההקלטות".
- 17 קולק לקרן, 10.2.1961, 804/13/3, ג"מ.
- 18 חברה אמריקנית אלמונית שנחתם עמה הסכם לצלם את המשפט ולשדרו.
- 19 קולק לקרן, 10.2.1961, 804/13/3, ג"מ. כחודשיים לפני פתיחת המשפט כתב קולק לניצב קרן והסביר כי "קפיטל סיטיס" לא תסרטי את כל המשפט, דבר שאין הם מחויבים לעשות בהתאם לחוזה, ונמצא כי נחמיץ הזדמנות חד-פעמית להקליט המשפט כולו למען ההיסטוריה". קולק, שהכיר את דאגותיו של קרן, הוסיף, "נראה לי כי עלינו לדאוג שהדבר ייעשה, במיוחד שאין זה כרוך בהוצאות מרובות, קול ישראל מוכן לבצע ההקלטה ללא תשלום וכל ההוצאות תסתכמנה ברכישת כאלף סרטי הקלטה. אני מקווה כי תמצא לכך את התקציב הדרוש".
- 20 קרן לקולק, 13.2.1961, 804/13/3, ג"מ. בסעיף 2 הוסיף: "אנא תודיע למר גיבתון לתאם את פרטי הבצוע עם מר גורדון, ראש מערכת הקשר של המשטרה".
- 21 למונח "משפט ראווה" הייתה אז קונוטציה שלילית אקטואלית בשל משפטי הראווה בברית המועצות ובמזרח אירופה בשנות החמישים.
- 22 רדיו, גיליון מס' 22, 30.3.1961, עמ' 9.
- 23 רדיו, גיליון מס' 17, 23.2.1961, עמ' 16. מגזין קול ישראל רדיו פרסם 65 גיליונות מדי שבוע, בתקופה שהחלה מעט לפני המשפט והסתיימה זמן קצר לאחר סיומו.
- 24 שם. מנהל חטיבת הביצוע נקדימון רוגל הרבה לכתוב במגזין רדיו, אך הקפיד לשמור על אנונימיות ולא ציין את שמו בכתבות. הוא אישר בשיחה עמי כי הוא זה שהמציא את שיטת הברזים. בכתבה שכותרתה "שירות השידור והמשפט" נאמר כי מערכת הברזים הייתה פתרון מקורי וחדוש מבחינה טכנולוגית.
- 25 "שירות השידור והמשפט", רדיו, גיליון מס' 17, 23.2.1961, עמ' 16.
- 26 משירות השידור לקולק, 2.11.1960, 804/13/3, ג"מ. בפגישת הכנה בחודש אוקטובר סוכם כי "התביעה בדבר מיקום הברזים תועלה בפגישה שיוזם מר לנדור עם ניצב קרן. משטרת ישראל היא שאמורה לייצר ולהתקין את ה'ברזים'". על "קול ישראל" לספק מודולציה מן האולם למערכת הברזים בתיאום עם מערכת החלוקה שבאחריות משטרת ישראל.
- 27 חנה יבלונקה, מדינת ישראל נגד אדולף אייכמן, תל-אביב 2001, עמ' 71 (להלן: יבלונקה, מדינת ישראל נגד אדולף אייכמן). יבלונקה מציינת כי פרוכטמן היה נשוי לאחייניתו של שר המשפטים.
- 28 לנדור לקולק, 2.6.1960, 804/13/1, ג"מ.
- 29 "מחלקת ההסברה" ברדיו (שבה עבדתי במשך שנים רבות) עסקה בתכניות דוקומנטריות.
- 30 לנדור לקולק, 2.6.1960, 804/13/1, ג"מ. במסמך הייתה הצעה להטיל על מויש פרלמן לכתוב ספר על אייכמן. את הספר איך נתפס אייכמן כתב פרלמן באנגלית והוא יצא לאור בעברית ב-1961. מתרגם הספר לעברית, יצחק טישלר, סיפר לי כי העורך הראשי של עם עובד, משה שרת (שהודח מראשות הממשלה והוגלה לעם עובד), ביקש ממנו לתרגם בדחיפות את הספר. קולק ואיסר הראל יזמו את כתיבת הספר כדי "לעצב את דעת הקהל" ולתאר את לכידתו על פי הגירסה הרשמית והבדויה ולפיה "מתנדבים" ניצולי שואה חטפו את אייכמן בלי ידיעת הממשלה.
- 31 סרט דוקומנטרי לא הופק בתקופה זו, אולי גם משום שדיוני המשפט ברובם לא הונצחו בצילומים.
- 32 לנדור לארנון, 26.10.1960, 804/13/3, ג"מ. בסיום מכתבו העוסק כולו בסוגיית האמברגו על מגזין לייף, כתב לנדור בעוקצנות כי ארנון מעוניין לנצל את המשפט לצורכי קשרים טובים עם המגזין, והוא לעומת זה דואג לנצל את לייף למען משפט אייכמן.
- 33 ש' רוזן לח' יחיל, 26.10.1960, חד/3351/4, ג"מ.
- 34 האגן למאיר, 26.10.1960, תיק משרד החוץ, 152, 1, ג"מ.
- 35 בתיק משרד החוץ בג"מ הנוגע למשפט אייכמן לא נמצא העתק של תשובת שרת החוץ להאגן.
- 36 גיבתון לג'ילירון ('Director Administrative Office' Dr. C. Gillieron (E.B.U. Geneva), 14.11.1960, תיק 440, ג"מ. גיבתון אינו מזכיר במכתבו למנהל איגוד השידור האירופי מכרז שבו זכה פרוכטמן משום שלא נערך מכרז כזה.
- 37 במברק ששלח לו ג'ילירון ב-8.11.1960 גיבתון מציין במכתבו את המברק ששלח לו ג'ילירון אך בארכיון לא נשמר המברק המקורי.
- 38 שם.
- 39 קפיטל סיטיס מיהרה לדרוש מ-BBC תשלום עבור סרטי צילום מהמשפט בניגוד להסכם, ולכן ספק אם העבירה כספים לצדקה.
- 40 לא הצלחתי למצוא בג"מ העתק של ההסכם. את המידע על פרטי ההסכם הסקתי ממכתבים המתייחסים להסכם עם פרוכטמן.
- 41 פרנק לקומיי, 30.11.1960, 804/13/3, ג"מ. המכתב כתוב באנגלית.
- 42 "פול" הוא ז'רגון מקצועי להסדר בין כתבים באותו תחום או בין ארגוני תקשורת, ולפיו נשלח רק נציג אחד או יותר לאירוע המסוקר, (והם מעבירים לכל עמיתיהם את המידע והחומרים על האירוע).
- 43 שם. פרנק ביסס את הצעתו לשגריר קומיי על ניסיון של החברות האמריקניות הגדולות, הנהוגות לארגן "פול" במקרים דומים שבהם יש בעיות לוגיסטיות של צילום, כמו צילום כינוסי המפלגות בבחירות בארצות הברית. הוא ציין את ההסדרים שסיפק שירות השידור הצרפתי לסיקור ועידת הפסגה בפריס, במאי 1960 בין נשיא ברית המועצות חרוש'צ'וב לנשיא ארצות הברית אייזנהאואר. פרנק ציין כי הרשת הצרפתית הצליחה לעמוד בדרישותיהן של תחנות טלוויזיה ברחבי העולם.
- 44 ארנון למנכ"ל משרד החוץ, 6.12.1960, 804/13/3, מא/2195, ג"מ.
- 45 המכתב, מתאריך 30.11.1960, הוא מראובן פרנק שפגש אותה לארוחת צהריים ולאחר מכן כתב לה את המכתב, וצורף למכתבו של ארנון למנכ"ל משרד החוץ. אין לו סימון ארכיוני נפרד. פרנק הציג לבקשתה את הסתייגויותיהם של כמה מראשי תעשיית הטלוויזיה מחברת קפיטל סיטיס.
- 46 ג"מ, בלי סימון ארכיוני, בלי תאריך. מברק מסוגני נשיא רשתות הטלוויזיה ללנדור, צורף לתיק לשכת העיתונות הממשלתית. המברק נשלח כנראה מיד לאחר הפגישה של נציגי הרשתות בתחילת דצמבר שעליה מספר ארנון, פגישה שבה לא השתתף.
- 47 ג'יימס האגרטי מחדשות ABC, ג'יימס דיי מחדשות CBS, וג'וליאן גודמן מחדשות NBC.
- 48 ארנון ללנדור, 26.1.1961, מא/172, מא/173, 804/13/3, ג"מ. העתק

- האוניברסיטה העברית בירושלים 2004 (להלן: הרמן, **שידורים מן הפלנטה האחרת**).
- 72 אייכמן הציע להפסיק את השמדת יהודי הונגריה בתמורה למשאיות עמוסות באספקה. הבריטים הכשילו את העסקה ולא נענו לבקשת חיים וייצמן לנהל משא ומתן ולו כדי למשוך זמן.
- 73 ישראל אלדד אמר לי בראיון לתכנית דוקומנטרית ברדיו על חיים וייצמן כי וייצמן הוא האשם ברצח היהודים.
- 74 פרשת קסטנר ועסקת "משאיות תמורת דם" היו מוקד להתקפות קשות מימין ומשמאל על הנהגת היישוב ועל הנהגת מפא"י. ראו בין השאר י' ויץ, **האיש שנרצח פעמיים: חייו, משפטו ומותו של ד"ר ישראל קסטנר**, ירושלים 1995.
- 75 מצוטט אצל יחיל לראשי הנציגויות, 16.4.1961, חצ/3352/9, ג"מ.
- 76 יצחק נבון סיפר לי על כך בראיון עמו בשנת 2009. הראיון נערך לצורך ספר שאני כותבת על משפט אייכמן. פירוש המילה ברוסית ובפולנית – אדם מאוס, נבזה, מנוול, רשע ודוחה.
- 77 הטענה כי משפט אייכמן היה משפט ראווה וכלי בידי בן-גוריון למטרות פוליטיות רווחת בתקשורת. סרט דוקומנטרי, **הספציאליסט**, משנת 1999 מאת אייל סיון על המשפט, מבוסס על טענה זו. בספטמבר 2004 שלחה האוניברסיטה העברית תלונה ליועץ המשפטי לממשלה מני מזוז ומסמכים המעידים לדברי הילל טרייסטר, חוקר בארכיון ספילברג, כי אייל סיון זייף ו"בישל" את הקלטות הסרטים המקוריות מהמשפט כדי להוכיח כי המשפט היה משפט ראווה. סיון הודה כי ערך את הסרטים במגמה להציג את אייכמן כבורוקרט, "פושע מכתבה", בהשראת ספרה של חנה ארנדט. עוד טען כי ערך את הסרטים במגמה להעביר את המסר הפוליטי שלדעתו יש להסיק מהמשפט.
- 78 סרטי גבע ואולפני הרצליה שהיו בבעלות מרגוט קלאוזנר.
- 79 הרמן, **שידורים מן הפלנטה האחרת**.
- 80 רותם לקרומר, 8.8.1961, 4051, ג"מ.
- 81 ישיבת הפתיחה של משפט אייכמן נערכה ב-11.4.1961 והישיבה האחרונה הייתה ב-9.8.1961, זאת להוציא את דיוני בית המשפט בפסק הדין, בגזר הדין ובפסק הדין הסופי לאחר הערעור.
- 82 בימים שני עד חמישי, 11-14 בדצמבר 1961.
- 83 רדיו, גיליון מס' 58, 7.12.1961. בלוח המשדרים פרסם קול ישראל בפעם הראשונה במגזין עצמו כי הרשת החדשה שנועדה בעיקר לשידור מוסיקה קלה, "הגל הקל", תעביר את פסק הדין בשלושת ימי הקראתו, ב-11.12.1961-13.12.1961. זו הייתה תגובה מאוחרת של אנשי הרדיו שגילו כנראה רק אז את הפוטנציאל של שידור הדיונים ישירות מאולם המשפט, ובעיקר את הפוטנציאל הכלכלי.
- 84 נקדימון רוגל בראיון טלפוני עמי בשנת 2003.
- 85 מגיליון רדיו מס' 27, שפורסם ב-4.5.1961 ועד לגיליון 31 שיצא לאור ב-1.6.1961.
- 86 ממכתבי מאזינים רבים שנשמרו מתקופת המשפט אין ספק שהמגזין רדיו לא שיקף את העניינים שהעסיקו אז את הציבור. העניין העיקרי שהעסיקו היה משפט אייכמן.
- 87 כלומר, להוציא מלוח השידורים את התוכניות הקבועות ולשדר במקומן את דיוני המשפט.
- 88 הרשת המרכזית או הייתה רשת א', והרשתות הנוספות היו רשת השידורים לחו"ל בכמה שפות, ובהן אנגלית וצרפתית, שידורים ליהודי התפוצות בשפות רבות ובהן לדינו, מוגרביט ורוסית, שידורים בעברית קלה לעולים, ורשת שידור בערבית שנועדה בעיקר לשידורים למדינות ערב השכנות. נוספה עליהם רשת הגל הקל, ששידרה בעיקר מוסיקה קלה ושירים עבריים וברבות הימים הפכה לרשת המרכזית, רשת ב.
- 89 פרוטוקול ישיבת הממשלה, 29.5.1960, ג"מ.
- 90 טדי קולק, **ירושלים אחת**, תל-אביב 1979, עמ' 135.
- המכתבים נשלחו לשגריר בווינגטון, למנכ"לים של משרד החוץ ומשרד ראש הממשלה, למנהל המשפט קרן, וכן לאביעד יפה בניו יורק ולדוד אלדן בלשכת העיתונות.
- 49 ש.ם.
- 50 ש.ם.
- 51 החלטות הישיבה בלשכת שר המשפטים, 27.1.1961, תיק משרד המשפטים, ג"מ. לבד מן ההחלטות אין פרוטוקול של הישיבה עצמה, ואין לדעת מה היו הנימוקים להחלטות.
- 52 יבלונקה, **מדינת ישראל נגד אדולף אייכמן**, עמ' 75-77, מציינת את הלחץ הכבד שהופעל על המועצה לחלוקת כרטיסים, וכי רק קומץ אזרחים מהשורה זכו לשבת באולם המשפט, ובהם היה רוב הניצולים.
- 53 אולם בית העם היה קטן מכדי להכיל את כל צוותי התקשורת מרחבי העולם ומן הארץ וכן את כל המכובדים, קרוביהם ומקורביהם. הלחץ היה כה רב שמשוה שרת, שהתחנן לשמור כרטיס לקרוב משפחה, לא נענה.
- 54 מצפייה בקטעים שנשמרו מדיוני המשפט עולה כי איכות הצילום גרועה ורק מקצת העדויות נשמרו והונצחו.
- 55 לנדור לגודמן, דיי האגרטי, 27.1.1961, 804/13/3, ג"מ.
- 56 לנדור לפרוכטמן, 27.1.1961, 804/13/3, ג"מ.
- 57 כוונתו הייתה לאפשרות להקרין באולם אחר את הנעשה בתוך אולם בית העם.
- 58 הדיונים הוקרנו מעל מסך במנזר רטיסבון המרוחק כחצי קילומטר מבית העם ורבים עלו לירושלים כדי לצפות במשפט ולו באמצעות מסך.
- 59 המשפט העיקרי נמשך רק 12 שבועות, ולא ברור כיצד העריך פרוכטמן כי הוא יארך 17 שבועות, אלא אם התכוון לנפח את מחיר עלות ההפקה.
- 60 לנדור לפרוכטמן, 5.2.1961, 804/13/3, ג"מ.
- 61 לנדור לארנון, 5.2.1961, 804/13/3, ג"מ.
- 62 ש.ם. לנדור סיכם את חילוקי הדעות עם ארנון: "אתה רוצה לנצל את משפט אייכמן למען קשרים טובים עם 'לייף', בבקשה, במידת האפשר, אנו מעוניינים לנצל את 'לייף' והקשרים הטובים אתם גם למען משפט אייכמן".
- 63 ג' האוזנר, **משפט ירושלים**, לוחמי הגטאות 1980, עמ' 292.
- 64 ח' ארנדט, **אייכמן בירושלים**. מכתב של חנה ארנדט לקרל יאספרס, 23.12.1960, בתוך R. Kimber, *H. Arendt / K.Jaspers Correspondence*, tr. by R. Kimber, New York 1992, p. 416. ארנדט כתבה כי בן-גוריון היה במאי המשפט ותכנן משפט ראווה, אך בספרה **אייכמן בירושלים** כתבה כי המשפט לא היה משפט ראווה בזכות השופטים, שסיכלו את כוונתו של ראש הממשלה ושל עושה דברו, התובע האוזנר.
- 65 יחיל לראשי הנציגויות, 16.4.1961, חצ/3352/9, ג"מ.
- 66 יחיל לראשי הנציגויות, 16.4.1961, חצ/3352/9, ג"מ. הביטויים באנגלית, כולל טעויות, מופיעים בפרוטוקול הפגישה בלי תרגום, אלא אם האוזנר עצמו תרגםם בישיבה. הפרוטוקול מצורף למכתבו של יחיל לראשי הנציגויות.
- 67 ש.ם. האוזנר תרגם למשתתפי הישיבה את המונח שבו השתמש בדיון, escapism: "לנער עליו מתוך גישת הימלטות את כל העניין".
- 68 ש.ם.
- 69 D. Ofer, "Israel", in Wyman S. David (ed.), *The World Reacts to the Holocaust*, London 1996, p. 874. דליה עופר מתארת את האווירה הציבורית בעקבות ההודעה על לכידת אייכמן כהיסטריה לאומית, וכיצד בכירי הממשל, ובעיקר שר המשפטים רוזן וכתבים, ניסו להרגיע את ההיסטריה כדי שיהיה אפשר לנהל משפט ראוי. גם יבלונקה, **מדינת ישראל נגד אדולף אייכמן**, עמ' 45, מתארת "הלם ומכת חשמל הם הביטויים החזורים [...] לתיאור התגובה הראשונה על לכידת אייכמן".
- 70 "יומן המשפט" שודר בערב במשך 25 דקות בימי הדיונים, ובו היו הקלטות ערוכות מן הדיונים. לפעמים, כאשר עסקו במשפט במסמכים, צורפה ליומן כתבה. את "יומן המשפט" ערכו חגי פינסק ויורם רונן.
- 71 ראיון, 2003. הראיון נערך לצורך עבודת מסטר, א' הרמן, **שידורים מן הפלנטה האחרת: משפט אייכמן, הממסד וכלי התקשורת האלקטרוניים**,

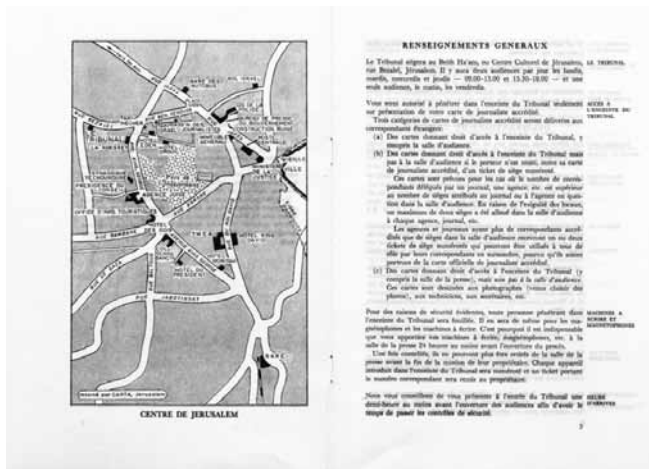
- ההיסטוריה כדי לשכנע את גולדה מאיר לתת לו את הזיכיון לסיקור טלוויזיוני של המשפט.
- 101 מנהלי אולפני גבע ובעלת אולפני הרצליה קלאוזנר ניהלו מאבק עקשני עם מנהלי המשפט ודרשו להשתתף בהסרת המשפט ושידורו. הם הגיעו עד לבית המשפט העליון, אך מאבקם לא צלח.
- 102 קולק לקרן, 10.2.1961, 804/13, ג"מ. קולק כתב לקרן חודש לפני המשפט וביקש לאשר את הקלטת המשפט "למען ההיסטוריה" על ידי קול ישראל. הוא גם ביקש תקציב לצורך ההקלטה.
- 103 קולק לגיבתון, 10.4.1961, תיק שירות השידור, 405, ג"מ. קולק כתב למנהל קול ישראל יום לפני פתיחת המשפט: "בנסיעתי לתל אביב אתמול האזנתי ליומן הראשון על משפט אייכמן. לדעתי היה זה קצת חלש וארוך מדי – חבל שקול נא אם כדאי אולי לקצצו ב־15 דקה".
- 104 היסטוריונים ובהם תום שגב, עידית זרטל ויחיעם ויץ מחליפים תוצאה בסיבה ומסקים מן התוצאה של המשפט – היותו אירוע מהפך תודעה – את הסיבות להעמדת אייכמן לדין, דהיינו רצונו של ממשל בן־גוריון לגייס את השואה לצרכים פוליטיים, ובהם איחוד השורות סביב ההנהגה כדי למנוע קרע עדתי או לחלופין גיוס הציבור נגד הערבים על ידי קישורם והשוואתם לנאצים, כגירסתה של זרטל. שגב, המיליון השביעי, עמ' 311-312; י' ויץ, "האב המייסד" ומשפטו של הצורך בן גוריון ומשפט אייכמן", יד ושם: קובץ מחקרים, לו, 1 (2008), עמ' 181-212; זרטל, "מאולם בית העם", עמ' 21.
- 105 Hugh Trevor Roper, *Sunday Times*, 9.4.61. מאמר זה היה הראשון משלושה מאמרים על המשפט ששלח יו טרבור רופר לעיתון הבריטי.
- 106 Hanna Arendt, "A Reporter at Large, Eichmann in Jerusalem", *The New Yorker*, 16.2.1963, 40-41.
- 107 בשל הסתירות הרבות בספרה התקבע הרושם המוטעה כי ארנדט חשבה שהמשפט הוא משפט ראווה וכי הפירוש לבנאליות של הרוע הוא שבכל אחד מאתנו ישנו אייכמן ושכל עם עלול לחזור על מעשי העם הגרמני. בדברי סיום לספרה היא מזהירה מפני פירוש זה ומדגישה שלא הייתה באה לירושלים לו הייתה סבורה כך.
- 91 מברק משנער ליחיל, 18.11.1960, רם/65, ג"מ. שמו הפרטי של ראב אינו מצוין במברק.
- 92 זיכרון דברים סודי ביותר, 22.11.1960, ג"מ. סיכום שכתב מפקד לשכה 06 זלינגר על פגישתו עם התובע האזנר.
- 93 הנס גלובקה המציא גם את ההוראה להוסיף ליהודי גרמניה בתעודת הזהות את השמות "שרה" לנשים ו"ישראל" לגברים. בן־גוריון, בלחצו של אדנאואר, ביקש מהתובע האזנר שלא להעלות את עניינו של גלובקה במשפט. האזנר לא נענה לבקשה זו, אך דאג לשכנע את סנגורו של אייכמן לוותר על הבאתו של גלובקה למשפט כעד הגנה.
- 94 יומני בן־גוריון, 3.5.1961, מס' רשומה 9099, אב"ג. בן־גוריון מדווח ביומנו על עסקות הנשק עם גרמניה ומציין בין השאר כי הקנצלר מודאג פן במשפט יועלו שמות ובהם של יד ימינו הנס גלובקה, שהיו נאצים בעברם.
- 95 יומני בן־גוריון, 11.6.1962, מס' רשומה 10850, אב"ג. אשר בן־נתן, **החוצפה לחיות: פרקי חיים**, תל־אביב 2002, עמ' 117-118. בן־נתן כתב בספרו כי בפגישה סודית ב־1957 הבטיח שר ההגנה שטראוס לראשי מערכת הביטחון כי יספק נשק לישראל. בן גוריון כותב ביומנו שרק בתום המשפט, כעבור חמש שנים, אישר הקנצלר אדנאואר את הנשק שהבטיח שטראוס באותה פגישה.
- 96 בדקתי עשרות מכתבי מאזינים שנשלחו לרדיו במהלך המשפט.
- 97 מרשל מקלוהן, **להבין את המדינה**, תרגמה עדית שורר, תל־אביב 2003, עמ' 31-44, ע' 357. מקלוהן טוען שהרדיו הוא "התוף השבטי" שגורם ל"ריקוד סהרורי סביב מדורת השבט" ויוצר "מעורבות עמוקה לכל" אך בד בבד הוא טוען שהרדיו יוצר אצל רוב המאזינים "חוויה אינטימית ופרטית".
- 98 למיטב ידיעתי לא נעשה מחקר משווה בין תגובות המאזינים לשידורי הרדיו ממשפט אייכמן לתגובות הצופים לשידורי הטלוויזיה במשפט דמיאניוק. לא יהיה זה מופרז להניח כי לשידורי משפט אייכמן הייתה השפעה גדולה הרבה יותר, ולא רק משום שזו הייתה הפעם הראשונה שבה נשמעו עדויות מגיא ההריגה.
- 99 נקדימון רוגל בראיון עמי בשנת 2003.
- 100 הוא נזכר במכתב של האגן למאיר, 26.10.1960, תיק משרד החוץ, מכתב מס' 1,152, ג"מ. מנהל החדשות של *NBC* משתמש בדבריו שהמשפט יהיה בשביל

התקשורת במשפט איכמן

מקור: גנזך המדינה

מדריך לכתב החוץ בצרפתית,
 לשכת העיתונות הממשלתית. מקור:
 ממוריאל השואה, פריס